

Poruchy chování u dětí, mechanismus jejich vzniku a rozvoje

Bc. Soňa Marková

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Soňa MARKOVÁ**
Osobní číslo: **C11083**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor:

Téma práce: **Poruchy chování u dětí, mechanismus jejich vzniku a rozvoje**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenského výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na nejčastější poruchy chování u dětí,
- na možné příčiny jejich vzniku a rozvoje,
- na možnosti zmírnění příznaků, zvládnutí problémů ve škole, společnosti a hledání východisek i z pojetí sociální pedagogiky.

Součástí mé práce bude i řízený rozhovor s rodiči, kteří se již dlouhodobě potýkají s problémovým chováním svých dětí.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bakošová, Z., Sociální pedagogika ako životná pomoc. Bratislava: Public promotion, 2008

Duševní poruchy a poruchy chování. Praha: Psychiatrické centrum, 1992

Kraus, B., Poláčková, V., Člověk-prostředí-výchova, 2001

Mazánková, L., Typologie výchovných potíží, 2007

Praško-Prašková: Poruchy osobnosti a chování

Radvan, E., Vavřík, M., Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách, 2009

Train, A., Nejčastější poruchy chování dětí. Praha: Portál, 2001

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Renata Oralová**
Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce: **30. listopadu 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

V Brně dne 30. listopadu 2011

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Milošlav Jůz, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

.....
SOŇA MARKOVÁ.....
Jméno, příjmení studenta

V Brně 28.2.2013

.....
Soňa Marková.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce je zaměřena na poruchy chování u dětí a mechanismus jejich vzniku a rozvoje. Charakterizuje děti s poruchou chování ve spojitosti s vlivem rodinného prostředí. Zabývám se vymezením pojmu rodina a faktory ovlivňujícími výchovu dětí. Snahou bylo poukázat na rizika spojená s narušením pozitivních funkcí rodiny a jejich negativní dopady na chování dětí. Formou kazuistik popisuji osudy dětí s výchovnými problémy a různé úhly pohledu na možné činitele jejich vzniku.

Klíčová slova:

Poruchy chování u dětí, vznik a rozvoj poruch chování, rodina a její funkce, výchova, výchovné problémy, dysfunkční rodina, prevence.

ANOTACE

This thesis is focused on behavioral disorders of children and the mechanism of their formation and development. It characterizes children with behavioral disorder in connection with the influence of the family environment. I deal with determining the term of the family and the factors affecting education of children. The aim was to highlight the risks associated with the disruption of positive functions of the family and their negative impact on children's behaviour. In the form of case studies I describe the fate of children with behavioral problems and different points of view on the possible factors of their formation.

Keywords:

Behavioral disorders in children, the formation and development of behavioral disorders, family and its functions, education, behavioral problems, dysfunctional family, prevention.

Děkuji paní Mgr. Renatě Oralové za užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Zároveň děkuji manželovi a svým synům za jejich podporu ve studiu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 RODINA JAKO ZÁKLADNÍ SOCIALIZAČNÍ ČINITEL OVLIVŇUJÍCÍ CHOVÁNÍ DĚTÍ.....	11
1.1 RODINA JAKO SPOLEČENSKÁ INSTITUCE	11
1.2 RODINNÉ PROSTŘEDÍ A JEHO VLIV NA CHOVÁNÍ DĚTÍ	14
1.3 RIZIKOVÉ FAKTORY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ.....	15
1.4 DĚTI V NARUŠENÉM SYSTÉMOVÉM ŘÁDU	19
1.5 DÍLČÍ ZÁVĚR	21
2 VÝZNAM VÝCHOVY V RODINĚ	23
2.1 STAV A TENDENCE VÝCHOVY DĚTÍ V SOUČASNOSTI	24
2.1.1 Vývoj ve výchovném působení	25
2.1.2 Změny v rodinné výchově.....	27
2.1.3 Tendence ve výchovném působení společnosti	28
2.2 STYLY A CHYBY V RODINNÉ VÝCHOVĚ.....	29
2.3 DÍLČÍ ZÁVĚR	35
3 PORUCHY CHOVÁNÍ U DĚTÍ A ADHD.....	36
3.1 KLASIFIKACE PORUCH CHOVÁNÍ A JEJICH CHARAKTERISTIKA	38
3.2 VÝCHOVNÉ POTÍŽE Z HLEDISKA VZNIKU A ROZVOJE	43
3.3 DÍLČÍ ZÁVĚR	46
4 PÉČE O JEDINCE S PORUCHAMI CHOVÁNÍ	48
4.1 PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ POMOC.....	48
4.2 PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÉ SYSTÉMY.....	51
4.3 DÍLČÍ ZÁVĚR	54
II PRAKTICKÁ ČÁST	55
5 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ VLIVU RODINNÉHO PROSTŘEDÍ NA PORUCHY CHOVÁNÍ U DĚTÍ.....	56
5.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM	56
5.2 KAZUISTIKY.....	60
5.3 SHRNUTÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	76
6 ROZHOVOR.....	77
6.1 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	79
ZÁVĚR.....	83
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	85
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	88
SEZNAM OBRÁZKŮ.....	89

ÚVOD

V dnešní době se u dětí čím dál častěji setkáváme s určitými odchylkami v chování a většinou bývá obtížné určit hranici, kdy se ještě jedná o normální projev chování a kdy už o behaviorální či jinou psychickou patologii. Aktuálním tématem současnosti jsou jak neurózy u dětí, tak vývojové poruchy učení a v neposlední řadě také problém disfunkčního chování a závislosti.

Tématu poruch chování jsem se rozhodla věnovat nejen z důvodů hlubokého zájmu o tuto problematiku, ale při výběru zvítězila má osobní zkušenost asistentky pedagoga na prvním stupni ZŠ v Moravské Třebové, kde se právě dětem s poruchou chování věnují a setkávám se zde s různorodou sociální problematikou.

Abychom se stali rodiči, nepotřebujeme zkoušky ani povolení, i když se jedná o jeden z nejsložitějších úkolů, před který nás život postaví. K problematice výchovy dětí jsem se poprvé dostala v okamžiku, kdy jsem se stala sama matkou. Právě v této době se člověk začne zabývat myšlenkami, co je dítěti prospěšné a co mu škodí. V tuto chvíli jsem si připustila myšlenky o potřebách dítěte, nebezpečí deprivace, nutnosti rodinné harmonie, citové vyrovnanosti rodičů jako předpokladu správné výchovy.

Každý rodič si alespoň jednou v životě položí otázku, co by mohl víc udělat pro své dítě. Někteří se vybaví příručkami, jiní čerpají ze zkušenosti s vlastními rodiči. S růstem potomka někdy nadšení být dokonalý rodičem opadá a bere za své pod vlivem povinností a starostí, které je třeba řešit, nebo kvůli pocitu, že tomu stejně nejde dostat, obzvláště při pohledu na některé chování našich potomků. Výchova totiž neprobíhá vždy klidně a příjemně, je plná zvrátů a nepochopitelných zákoutí. Jak se vyznat v té záplavě rad a doporučení? Zdá se, že k výchově může říct něco téměř každý. Jak zároveň porozumět vlastním postojům, myšlenkám a emocím vztahujících se k dětem a jejich výchově, když navíc sami sebe občas, zejména v krizových situacích, překvapíme vlastními slovy či chováním? Jak to ještě sjednotit s tím, když náš partner/partnerka mají občas zcela odlišné představy o výchově a nesou v sobě jinou rodinnou historii?

Vzhledem k eskalaci rozvodovosti se zvyšuje počet poruch chování a patologického jednání u dětí. Považuji tuto problematiku za závažnou, a to zejména z důvodů, že právě narušené rodinné prostředí je prvořadým zdrojem příčin vzniku poruch chování. Rodina je základním socializačním činitelem, z kterého se dnes stala „skořápková instituce“. V minulosti se mnohdy objevovaly názory, že rodina je již přežitek. Dnešní situace týkající

se oblasti rodinné výchovy a různé průzkumy nám ukazují, že to tak ve skutečnosti není. Rodina má určující význam při formování osobnosti mladého člověka i pro jeho mravní vývoj. Dítě si z rodinné výchovy má odnášet do života správný vztah a úctu k základním principům a hodnotám. Neplní-li rodinná výchova tuto funkci, již tím jsou dány větší předpoklady pro vznik poruch chování. Řadou výzkumů je potvrzeno, že výskyt rizikového chování je vyšší u dětí z rozvrácených rodin, kde dítě postrádá citový vztah, zájem o něj a jeho problémy.

Kromě nedostatků v rodinné výchově spočívají příčiny poruch chování i v dalších faktorech jako je nízká úroveň aktivit využitelných ve volném čase, dále pak nedostatečná mravní a citová výchova, absence právního vědomí a účinná a včasná prevence.

Další možnou příčinu spatřuji v pracovní vytíženosti rodičů a narůstající tendencí umisťování dětí do různých kolektivních zařízení. Podnikání je nový fenomén, který je spojen s rizikem, že dítě bude mít materiální přebytek, ale rodiče mu nemohou poskytnout víc času a lásky. Nejsou mu pak k dispozici ve chvílích, kdy je dítě nejvíce potřebuje.

Socioekonomická a kulturní úroveň některých rodin je stále špatná. Vznikající rozdíly mohou být též příčinou vzniku patologického chování dětí.

To je jen malý výčet možných mechanismů vzniku a rozvoje poruch chování, kterým je věnována diplomová práce.

Cílem diplomové práce je přispět k pochopení celkového kontextu emočních a psychosociálních aspektů určitého typu lidského chování, které se promítá do jevů celospolečenských. Spíše než hledání, kolikrát se daný jev vyskytuje, se zabývejme otázkami proč a jak? Je třeba pohlédnout na daný problém z více úhlů a porozumět podstatě vzniku poruch chování. S přispěním sociální pedagogiky se pokusíme objasnit strukturu daného fenoménu a včasným zásahem pomoci dětem a jejich rodinám k optimálnímu zvládnutí výchovných situací v dané době a v daných společenských podmínkách. Celou prací se prolíná vliv rodiny, která je z našeho pohledu rozhodujícím činitelem při vzniku nebo při prevenci poruch chování u dětí.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA JAKO ZÁKLADNÍ SOCIALIZAČNÍ ČINITEL OVLIVŇUJÍCÍ CHOVÁNÍ DĚTÍ

Rodina má výsadní postavení v několika směrech. Stojí na počátku, má možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejranějších fázích, nejvydatněji uspokojuje základní potřeby dítěte a je modelem mezilidských vztahů, který si dítě ponese dál do života a jimiž bude poměřovat všechny další vztahy. Chování dětí je bezprostředně spjata se způsobem života jejich rodičů a celé rodiny. Objasněme si tedy na úvod, v čem spočívá význam rodiny.

V běžném povědomí dnešního člověka vystupuje rodina jako společně žijící malá skupina lidí spojená pokrevními svazky a úzkými citovými vazbami. Rodina se však v průběhu dějin vyvíjela a s ní se také měnilo i postavení jejích jednotlivých členů. V právnické literatuře se sice rodina nedefinuje, ale s oblibou se používá pojem rodinná kolektivita, nebo určení – rodina jako základní článek společnosti. Sociologie preferuje pojem sociální instituce nebo malá sociální skupina, sociální psychologové dávají přednost pojmu primární rodina před institucí, pedagogové zdůrazňují výchovně – socializační funkci rodiny, ekonomové považují rodinu především za výrobní nebo společenskou jednotku. Rodinu můžeme tedy vymezit jako takový systém, který je schopný reprodukce svých základních podmínek.¹

Pojem rodina také výborně charakterizuje anglický sociolog Anthony Giddens ve své knize Sociologie. Rodinu označuje jako „*skupinu jedinců spojených pokrevními svazky, manželstvím nebo adoptcí, která vytváří ekonomickou jednotku, ve které dospělí členové zodpovídají za výchovu dětí.*“²

1.1 Rodina jako společenská instituce

Moderní rodina, která je tvořena párem rodičů s dětmi, bývá sociology rodiny nazývána též rodinou **nukleární**. Rozšíření konceptu rodiny o blízké příbuzné, prarodiče, synovce, strýce, tety a ostatní příbuzné umožňuje pojem rozšířená rodina. Prostor pro odlišení typu rodiny, v níž jedinec vyrůstá jako dítě a kterou sám později zakládá, nabízejí pojmy **rodina orientační a prokreační**. Dále můžeme hovořit o **rodině úplné či neúplné**.

---

¹Kraus B., Poláčková V., Člověk-Prostředí-výchova, 2001

²Giddens, A., Sociologie. 2000, s.552

Z hlediska průběhu socializačního procesu má též zásadní význam, do jaké míry se rodině daří vypořádat se s funkcemi, které má plnit. Hovoříme proto o **rodině funkční**, která přiměřeně plní všechny své funkce, dále **afunkční**, ve které občas dochází k poruchám v plnění jedné či několika funkcí, které ale nenarušují vážněji život rodiny, a tedy zásadně negativně neovlivňují vývoj dítěte, a v poslední řadě o rodině **dysfunkční**, kde již dochází k vážným poruchám, vnitřnímu rozkladu rodiny a je zde zásadně narušován socializační proces dítěte.³

Společenskou normou a požadovaným atributem společného života partnerů je uzavření manželství. Jde o společensky normovaný vztah, ve kterém dochází k přetváření čistě osobní citové angažovanosti k trvalému přizpůsobování a spolupráci při realizaci úkolů manželství. Míra jeho soudržnosti odráží vzájemnou lásku partnerů, pocit závazků vůči partnerovi či dětem, společnou snahu o společenský postup, kariéru, domácnost, hospodářství, péči o děti a také snahu splnit očekávání příbuzných a společnosti.⁴

Rodinu považují za základní pilíře naší společnosti. Bohužel v dnešní uspěchané době význam rodiny a rodinné výchovy upadá v zapomnění. To je i jeden z důvodů nárůstu problémového chování u dětí, a proto je potřeba si znovu připomenout poselství, které rodina a výchova představuje.

Martínek zdůrazňuje, že **rodina je nejdůležitějším faktorem působícím na dítě od nejranějšího věku.** Má výrazný podíl na utváření jeho osobnosti: v podstatě většina vlastností, názorů a konečně i životní styl jsou ovlivněny rodinnou výchovou. Většina výzkumů ukazuje, že základ jakéhokoliv patologického chování je třeba hledat v rodině.⁵

Rodina je důležitá sociální skupina a její význam spočívá v procesu zespolečňování jedince. Osobnost dítěte není pouhým pasivním produktem, je to výsledek vlivu sociálního prostředí.

---

³Kraus B., Poláčková V., Člověk-Prostředí-Výchova, 2001, s.78

⁴Sekot, A., Sociologie v kostce. 2002, 119 s.

⁵Martínek, Z., Agresivita a kriminalita školní mládeže. 2009, s.99

Rodina dítěti individualizovaně a pro ni specifickým způsobem zprostředkovává sociokulturní zkušenosti. Těmi se zabývá Vágnerová ve své publikaci *Základy psychologie*.

- **Rodina je důležitá proto, že poskytuje základní zkušenosti.** Tyto zkušenosti ovlivňují způsob, jakým bude dítě chápat různé informace, jak je bude interpretovat a jak na ně bude reagovat. Jednotliví členové rodiny a vztahy mezi nimi slouží jako model, který dítě napodobuje. Pro dítě je rodina důležitým zdrojem informací, které zobecňuje a očekává, že se stejným způsobem budou chovat všichni lidé.
- **Rodina je osobně významným prostředím, které by dítěti mělo sloužit jako citové zázemí, jako zdroj jistoty a bezpečí.** Potřeba pozitivní akceptace je natolik silná, že může ovlivnit interpretaci rodičovského chování k dítěti i mnoho dalších zkušeností. Rodina modifikuje základní postoj dítěte ke světu. Vysokou měrou se podílí na rozvoji pocitu sebejistoty a sebedůvěry, na níž závisí uplatnění schopností tohoto dítěte. Jeho výkon např. (ve škole) není jen záležitostí kompetencí tohoto jedince, ale i způsobu jejich využití.
- **Rodina dítě ovlivňuje biologicky i sociálně.** Rodiče mají více či méně podobné dispozice jako děti a v závislosti na svých schopnostech je také určitým způsobem vychovávají. Jejich další vývoj je závislý na osobnosti a míře vzdělanosti rodičů, jež jsou alespoň z části spoluurčeny jejich genetickými předpoklady. To vše se odrazí v jejich výchovném přístupu. Rodiče, kteří dosáhli vyšší sociokulturní úrovně, bývají v tomto směru motivovanější, považují vzdělání za důležité i pro svoje děti.⁶

Osvěta je nedílnou součástí výchovy, měla by přicházet ze školy, ale převážně z rodiny.

Ve své knize uvádí Bakošová **základní poselství rodiny, které je třeba prostřednictvím osvěty zabezpečovat.**

- Rodina jako instituce existuje v každé společnosti a je součástí sociální politiky. Stát má sloužit rodině a rodina má pomáhat státu.
- Rodina je prvním místem kde probíhá socializace a výchova dítěte, je to místo, které dává dítěti základ pro jeho další životní cestu.
- Rodinnou výchovu si nesmíme plést s manipulací. Výchova v rodině, to je především utváření hygienických návyků, názorů, vzorců chování, přesvědčení,

---

⁶Vágnerová, M., *Základy psychologie*. 2004, s. 31.

ale také místo, které dává základy mravních norem soužití s lidmi a schopnosti kooperace.

- Výchovou je potřeba pomáhat dítěti během celého života, pomáhat mu i v těchto oblastech jeho osobnosti, které nejsou dostatečně vyvinuté, kompenzovat tak nedostatky v sociálním prostředí.
- Rodičovství a výchova je umění, které je potřeba zušlechťovat poznáním, rozvíjet dobrými úmysly, láskou a porozuměním.⁷

Na výsadní postavení rodiny se zaměřuje Kraus, který uvádí, že **rodina je prvním výchovným činitelem a nastupuje v již počátečním období života člověka, jenž je pro utváření charakteru obdobím rozhodujícím.** Rodina je nenahraditelná především v oblasti emocionálního vývoje dítěte, je jeho citovým zázemím a také útočištěm. Z tohoto hlediska je tedy odpovědnost rodiny za budoucí podobu charakteru dané osobnosti neoddiskutovatelná. Problém spočívá v tom, že stále značná část rodin si tuto odpovědnost stále neuvědomuje, s výchovou začíná později a počáteční období života tak bohužel promarní.⁸

1.2 Rodinné prostředí a jeho vliv na chování dětí

Kvalita dětství, je významným atributem pozdějšího směřování a chování jedince. Rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, je klíčové v období života uloženo v psychice jedince a provází ho celým životem. O významu vlivu rodinného prostředí na chování dětí, nelze pochybovat.

Wroczyński definuje **rodinné prostředí jako systém podnětů, který je složkami celé struktury obklopující jedince a vyvolávající psychické reakce.**⁹

Rodinné prostředí je základním činitelem, který na dítě působí od nejtítlejšího věku. Největší vliv na dítě mají rodiče, sourozenci, prarodiče, ostatní rodina a známí. Vliv na dítě

---

⁷Bakošová, Z., Sociální pedagogika jako životná pomoc. 2008, s.113

⁸Kraus, B., Teorie výchovy. 2006, s.26

⁹Wroczyński, R., Sociální pedagogika. 1968

je nenahraditelný, proto zdravá a fungující rodina, šťastné, harmonické prostředí, kde základem je manželství, je nejlepší prevencí před patologickými jevy.¹⁰

Každé rodinné prostředí působí na jedince či skupinu jiným způsobem. Je zajímavé, kolik faktorů může chování jedince ovlivnit.

Rodinným prostředím se ve své knize zabývá i Vágnerová, která tvrdí, že **rodinné prostředí určuje, jaké schopnosti a dovednosti jsou ceněny a naopak, co je považováno za zbytečné**. Odráží se zde hodnotový systém rodiny i celková úroveň obou rodičů. Rodinné prostředí posiluje rozvoj těch kompetencí, které považuje za důležité a cíleně nerozvíjí ty, které dle nich významné nejsou. Některé může dokonce potlačovat.

Zajímavý je i názor Vágnerové, že **stejně rodinné prostředí může působit na jednotlivé děti odlišně**. Sourozenci sice vyrůstají v téže rodině, ale vzhledem k určitým rozdílům, např. pohlaví, zevnějšku, věku, doby, kdy se narodili, vlastností jejich osobností i různé úrovně nadání atd., se k nim rodiče nechovají úplně stejně. Rodiče nemají ke všem svým potomkům stejná očekávání, nevěnují se jim ve stejné míře a stejným způsobem. I rodičovské chování se v průběhu času mění, je ovlivněno projevy konkrétního dítěte, na něž je zaměřeno. V důsledku toho se mohou někteří sourozenci lišit ve větší míře, než by bylo možné přisuzovat pouze genetickým rozdílům.¹¹

1.3 Rizikové faktory rodinného prostředí

Kladné a podnětné rodinné prostředí se jeví jako nenahraditelné, a to hlavně v určitých obdobích života dítěte. Nežádoucích účinků působících na děti vyrůstajících v rizikovém prostředí je velmi mnoho. Přibližme se tedy na ty nejčastější, které mohou být podnětem pro vznik negativního chování.

Bakošová se zaměřuje na možnosti a **úskalí výchovy v různých typech rodin**. Poznání těchto skutečností by mohlo vést k předcházení vzniku dysfunkčních procesů u dětí.

---

¹⁰Hardy, Múhlpachr, Dudášová, Sociální patologie rodiny, 2011

¹¹Vágnerová, M., Základy psychologie. 2004, s. 31

Rodina s jedním dítětem

Z hlediska výchovy se rodiče mnohdy dopouští chyby, že jejich dítě je středem pozornosti, vyvolávají v něm pocit výjimečnosti. Dítě tak získává velmi vysoké sebevědomí, které často neodpovídá reálnému stavu. Ze strany dospělých pak může očekávat stejnou pozornost, jaké se mu dostává doma. Takové dítě rádo určuje pravidla jiným, je v něm málo schopností pochopit potřeby jiných.

Rodina starších rodičů

Jedná o rodinu, kde jsou oba rodiče starší. V důsledku vyššího věku se ve výchově rodičů může objevit úzkostlivost, slabá pružnost, častější únava, menší trpělivost, tendence dítě omezovat. Rodiče mohou být společensky osamoceni, protože jejich vrstevníci už mají děti často starší či odrostlé.

Podnikatelská rodina

Jedná se o novodobý typ rodiny, který úzce souvisí s procesem transformace společnosti. Často s diferencovanou podobou. Rodičům těchto dětí chybí volný čas, až 85% času tráví v zaměstnání. Pro tuto rodinu jsou charakteristické změny ve vztazích uvnitř rodiny i k širší rodině. Podnikatelé častěji žijí v opakovaných rodinách. Je to ohrožená skupina, která je vystavena též častějšímu stresu. Děti vyrůstající v těchto rodinách mnohdy rychleji pronikají do světa dospělých. V rodině bývá jiná hierarchie hodnot, více se preferují materiální hodnoty.

Rodina vdovců (vdov)

Úmrtím jednoho z partnerů vzniká pro celou rodinu velmi složitá situace jak po stránce emoční, společenské tak i ekonomické. Děti tak ztrácí velmi rychle dětství a stávají se dospělými. Přebírají mnohdy úlohu za rodiče, který zemřel. Zůstávající rodič se z hlediska výchovy dopouští krajností. V důsledku svého smutku a strádání za nejbližší osobu zanedbává děti, nebo používá až příliš ochránářskou výchovu. To vše dělá ve snaze nahradit dítěti oba rodiče.

Rodina s nemocným (postiženým) dítětem

Mezi ohroženou skupinu patří dítě narozené s postižením. Příchod každého dítěte do rodiny je spojený s velkými očekáváními a předsevzetími. Čím náročnější byly představy o tom, co by mělo dítě splnit, tím je i zklamání z narození postiženého dítěte mnohem větší. Mnozí rodiče tuto situaci nedokážou zvládnout. Projevuje se to formou přehnané starostlivosti a lásky, ale také nenávisti.

Nechtěné děti

Podle výsledků výzkumu, mají zásadní handicap projevující se v jejich psychickém a sociálním znevýhodnění. Ukázalo se, že tyto děti byly ve školním věku častěji nemocné, měly také horší školní výkon, trpěly konflikty, častým zklamáním, navštěvovaly častěji protialkoholické a protidrogové poradny.

Děti narozené mimo manželství

Jestliže matka zůstane sama, je samozřejmé, že nelze naplnit některé potřeby dítěte. Chybí tady jistota úplné rodiny, dítě cítí, že se odlišuje od ostatních dětí. Pro svůj psychosociální vývoj potřebuje otce jako mužský vzor. Když dítěti chybí otec, může mít sklony chovat se nedisciplinovaně, asociačně a agresivně vůči dospělým. Stává se mnohdy outsiderem v dětském kolektivu, snaží se vyniknout nad ostatní děti, upozorňuje na sebe negativním chováním. Hodně matek, které se rozhodly zůstat svobodné, se později chová neuroticky, vyčítají dítěti, že se obětovaly a zkazily si kvůli němu život.

Nevlastní rodič

Doplněná rodina vzniká, když se v ní objeví nový otec či nová matka. Tahle situace může přinést do rodiny také násilné prvky. Mnohé ženy přivádí do rodiny často i několik partnerů, než najdou toho pravého. Děti jsou vystavené dlouhodobému stresu, přestávají věřit své matce, cítí se opuštěné.¹²

---

¹²Bakošová, Z., Sociální pedagogika jako životná pomoc. 2008,s.107

Velikost rodiny

Dle Traina stojí za to mít na paměti též možný vliv velikosti rodiny na chování dítěte s obtížemi. Obecně by se dalo říci, že děti z velkých rodin se v některých ohledech od dětí z malých rodin liší. V takových rodinách rodiče mají méně času s dětmi komunikovat, může se u nich projevit nižší verbální inteligence a čtenářské dovednosti. Děti tak nemají dostatečnou podporu pro studium. Velké rodiny mnohdy trpí nedostatkem místa a materiálními problémy. V nich většinou spočívá nesoulad a konflikt mezi rodiči a míra dohledu i kvalita výchovy tím může být ohrožena. Děti z početných rodin proto mohou být také neklidnější, neposlušnější a destruktivnější nebo se více uzavírají do sebe.

Změna může mít také vliv na chování dítěte. Pokud se rodiče rozvedli nebo jeden z nich umřel, musí si dítě na novou situaci zvyknout. Někdy i těžce nese narození bratříčka nebo sestřičky. Musí čelit novému postoji matky, která může být méně pozorná, její reakce se může stát zápornější a bude se vůči němu chovat odměřeněji. Pokud se z domova odstěhuje starší sourozenec, stává se, že dítě má s tímto odloučením také potíže. Jiná situace, z níž mohou vzejít výchovné problémy, může nastat v momentě, kdy se rodina odstěhuje za prací jinam a dítě musí změnit školu. To se v mnohých rodinách opakuje dokonce několikrát. Některé děti se přizpůsobují snadno, jiné bývají opakovanými ztrátami svých kamarádů a pravidelných činností postižené. Reakce na změnu třídy nebo na odchod učitele mohou být také velmi nepříznivé.

Domácí násilí může mít řadu podob. I když dítě samo není vystaveno fyzickému násilí, může být například svědkem násilného chování rodičů a být permanentně postihováno jejich extrémní hrubostí. Dítě se v důsledku jejich osobních frustrací stává obětním beránkem, nebo kvůli snaze rodičů dosáhnout svého je vystaveno nadměrnému napětí.¹³

Každá jednotlivá situace od narození dítěte během jeho vývoje a zrání může ovlivnit jeho osobnost a chování. Dítě může být deformováno nejen špatným výchovným působením, ale i traumatem z rozpadu rodiny, kterému je věnována následující kapitola.

---

¹³Train, A., Nejčastější poruchy chování u dětí. 2001, s.45

1.4 Děti v narušeném systémovém řádu

Je nesporné, že nejlepší předpoklad pro vytvoření kvalitního výchovného procesu bývá zajištěn v rodině, která je úplná a kde jsou všichni její členové spjati vztahem porozumění, náklonnosti a důvěry. To zajistí dítěti nejlepší ovzduší, ve kterém se mu dobře daří a kde se může jeho osobnost zdravě vyvíjet. Rozpad rodiny patří mezi zátěžové situace, a neschopnost jedince vyrovnat se s těmito zdroji napětí může být prvotní spouštěč poruch chování u dětí.

I když je rozvod jedinou společensky uznanou formou zániku manželství, dotýká se všech členů rodiny. Všichni někoho postrádají – partneři navzájem jeden druhého, děti jednoho z rodičů, ten, kdo opouští rodinu, ztrácí domov, byt a zázemí. Nejtěžší jsou ztráty citové. Rozvod je proces zátěže na celé roky.¹⁴

Vzhledem ke stoupajícímu počtu rozvodů nejen v ČR je důležité se tomuto narušení rodinného systému více věnovat. Domnívám se, že eliminací či alespoň smírným průběhem rozvodu by se dalo mnohým problémům týkajících se negativního dopadu na děti předcházet.

Fontana se zaměřuje na **rozpadající rodiny, kde právě nejvíc trpí děti**. Děti jsou houževnatá stvoření a dokážou přežít i nejničivější okolnosti v rodině, pokud jsou si jisty podporou svých rodičů. Důležitá proměnná je zde kvalita domácího prostředí, socioekonomický status rodiny a její velikost. Děti, které jsou vychovávány v nejistotách nešťastného domova, kde si rodiče navzájem ubližují citovým nebo fyzickým násilím, nezbytně musí trpět. Rodiče mezi sebou často soupeří o náklonnost dětí a využívají jich jako zbraně proti sobě navzájem. Nepřekvapuje, že zranění způsobená takovými zážitky pak potřebují dlouhou dobu, než se zahojí.¹⁵

Prekopová si všímá **dětí v narušeném systémovém řádu a zkoušek, kterým musí mnohdy čelit**. Každé třetí manželství se dnes rozvádí a počet rozvodů stále roste. Je to způsobeno především ztrátou schopnosti řešit konflikty. Manželství se často rozchází v nenávisti, málokdy přetrvá alespoň základní vzájemná úcta. Dítě tak rodiče nevnímá jako jednotu, nýbrž jako rozpolcené bytosti. Přikloní-li se na stranu jednoho z rodičů, obviňuje

---

¹⁴Bakošová, Z., Sociální pedagogika jako životná pomoc, 2008

¹⁵Fontana, D., Psychologie ve školní praxi. 1997, s.56

toho druhého a staví se mezi ně. O to víc na sebe bere těžkou systematickou zátěž tím, že by chtělo zastupovat jednoho z nich nebo se s ním identifikovat, a zřící se tak svého dětství.¹⁶

Vhodný věk dítěte, v němž by mu rozvod rodičů neměl vadit, neexistuje. Rozvody rodičů jsou traumatem i pro dospělé děti. Často komplikují život i generaci vnuků.¹⁷

Mnozí rodiče čekají na vhodný čas k ukončení manželství, aby tak co nejméně ublížili dětem, ty ale pociťují změny, ke kterým v soužití došlo a následně se negativně podepisují i na jejich chování. Mnohé výchovné problémy vznikají ještě před samotným rozvodem.

K rozvodu obyčejně nedochází najednou, nýbrž vnitřní jednota a vztahy rodiny jsou zpravidla narušeny již dříve. Často má dítě jen slabý vztah k onomu rodiči, od něhož se nyní odlučuje, někdy však může být tento vztah velmi těsný a dítě pak odluku snáší skoro tak obtížně jako při úmrtí. Vnitřní vztahy v rodině zevně rozpadlé mohou být velmi těsné, ba mohou se vzhledem k dítěti ještě překompenzovat. V takové situaci dítě netrpí deprivací, ačkoli nebývá právě lehké nahradit úplně chybějícího rodiče. Proto v mnohých rozvedených rodinách vyrůstají děti duševně zdravé a společensky adaptované. Nicméně v průměru jsou děti z rozvedených manželství přece jen hůře adaptovány, jak ukázal Trnka (1961,1966) ve své studii 118 dětí z rozvedených manželství a stejného počtu dětí kontrolní skupiny.

Při hodnocení dětí kolektivem celé třídy sociometrickou metodou, se ukázalo, že děti z rozvedených manželství jsou výrazně častěji jako neoblíbené, samotářské, bázlivé, neukázněné, nepořádné, svárlivé. Postrádají zřejmě mravní a citovou jistotu, upadají proto do nedůvěry a strachu z okolí, stávají se samotářskými a uchylují se často ke snění, takže jsou při vyučování „duchem nepřítomné“. **Neukázněnost je důsledkem ztráty autority a sklon ke rvačkám kompenzačním projevem pocitu méněcennosti.**¹⁸

---

¹⁶Prekopová,J., Malý tyran. 2009, s.100

¹⁷Průchová,B., Novák,T., Jak přežít rozvodové peklo. 2004, s.14

¹⁸Matějček,Z., Langmeier,J., Psychická deprivace v dětství, 2011

Významné faktory týkající se **stádií rozvodu** uvádí Sekot, ve své publikaci zmiňuje, že rozvod je komplexní a složitá životní zkušenost pro všechny členy rodiny a prochází zpravidla šesti stádii **emočním, právním, majetkovým, rodičovským, sociálním a psychickým**. Jde o stádia a stavy rozpadu manželství, zpřetrhání stávajících vazeb a úsilí znovu získat autonomii a sebeúctu.

Tradiční výzkumy naznačují, že absence otce v rodině je zranitelnější pro vývoj hochů než dívek a že dívky získávají vyšší emoční podporu od opatrovnických matek. Nověji se ukazuje, že chlapci a dívky reagují na rozvod různě: hoši spíše zlobně a bojovně s tendencí k případnému delikventnímu chování, dívky se sníženým sebevědomím a komplexem méněcennosti.¹⁹

1.5 Dílčí závěr

Milující rodinu, která dokáže plnit základní funkce, považují s odstupem času za to nejcennější, co může člověka v životě potkat. Vyrůstat v takové rodině a přejímat vzory vztahů, chování a jednání formuje člověka do dalšího života. V rodině si člověk osvojuje zvyky, chování, přístup k životu, k práci a k ostatním lidem. Z rodiny čerpá nejen pozitivní vlivy, ale bohužel i negativní. Je smutné, pokud rodina nefunguje a jediné uznání, které dítě má, nalézá mimo domov. Dítě, které má pocit, že rodičům na něm nezáleží a nemají na něj čas, jsou přetížení, nervózní, pod stálým tlakem, neposkytují dítěti pocit bezpečí, klidu a pohody, hledá prostředí, kde bude přijímáno, a vytváří si vlastní hodnotové preference. To vede mnohdy k patologickému chování.

V této kapitole jsem věnovala největší pozornost tématu rozvod a jeho negativní vlivu na chování dětí. Destabilizace rodiny je spojována s rostoucí rozvodovostí. Vznikají tzv. neúplné rodiny, které jsou považovány společností jako vážný sociální problém. Kolem sebe dnes vidíme mnoho rozpadlých rodin a dětí, které tak přišly o základní jistotu, již má úplná rodina poskytovat. Spory rodičů vedoucí ke konfliktům, hádkám a případně až k rozvodu, mohou být také příčinou, která se podílí na poruchovém chování. Dítě může pociťovat vinu za rozchod rodičů, nebo naopak mstít se svým negativním chováním rodičům za ztrátu, kterou po rozvodu pociťuje. Trauma dítěte z rozvodu je mnohdy hlubší než jeho rodiče předpokládají. Dítě mnohdy jednak citlivěji vnímá zhoršení vztahu mezi

---

¹⁹Sekot, A., Sociologie v kostce. 119 s. 2002

rodiči a v souvislosti s celkovým napětím v rodině se může zhoršit i vztah rodičů k samotnému dítěti. Změny v rodině a celková atmosféra provázející rozpad rodiny představuje pro dítě velmi zatěžující situaci, na kterou může reagovat depresivním laděním, které se mnohdy projevuje právě negativními změnami v chování.

Je nutné zdůraznit, že i v dobře situovaných rodinách se vyskytují případy nezájmu rodičů vůči dítěti a jeho potřebám. Specifikem těchto rodin je, že jsou lépe maskované a paradoxně hůře ovlivnitelné, ze strany těch, kteří by se chtěli angažovat.

Na rozpad rodiny, jako jednu z možných příčin vzniku poruch chování byla zaměřena celá kapitola, ale úplnost rodiny sama o sobě neznamená záruku štěstí a výchovného úspěchu. Znamená to jen výhodnější výchovné prostředí pro dítě s lepšími předpoklady. Ale od předpokladů ke skutečnému životu je ještě dlouhá cesta.

2 VÝZNAM VÝCHOVY V RODINĚ

Výchova dětí patří bezesporu mezi nejnáročnější povinnosti každého rodiče. O významu výchovy se dnes s přibývajícím množstvím poruch chování hojně diskutuje. Je celkem samozřejmé, že u dítěte které je výchovně nějak narušeno, dopouští se přestupků a uvádí rodinu do svízelných situací, je nezbytné uvažovat o výchovných prostředcích mnohem intenzivněji. Dítě svým negativním chováním vytváří řetězovou reakci, v které jsou zahaleny nejranější počátky vzniku tohoto chování. Vysvětlení se později soustředí jen na příčiny uvnitř jedince, ale skryté pozadí hledejme v komplexu vzájemně souvisejících faktorů, z nichž jeden se týká právě výchovy a jejího významu v rodině.

Krausova definice výchovy hovoří o záměrném, cílevědomém působení, které se projevuje všestranným formováním osobnosti.²⁰

Výchova je jedinečná možnost pro rodiče a děti. Genetický základ může mnohdy výchovu ztěžovat, ale nevylučuje se možnost, že správné výchovné působení může eliminovat určité nežádoucí projevy dítěte.

Významný představitel v pedagogice Bohuslav Kraus uvádí, že rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o jejich zdraví, výživu a kulturní návyky, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, předává jim kulturní dědictví, vštěpuje morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role také ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní.²¹

Klíčová úloha rodinné výchovy je spojena s plněním jejich funkcí. Analýzou funkcí, které by měla výchova plnit ve vztahu k rodině a ke společnosti, shrnuje Kraus.

Nejdůležitější funkce, které by výchova měla ve vztahu ke společnosti plnit:

a) **Translačně-transformační funkce** spočívá hlavně v zajišťování vývoje společnosti. Jde v podstatě o přenos, ale také o další obohacování kultury prostřednictvím výchovně - vzdělávacího procesu.

b) **Socializační funkce**, v jejímž rámci se výchova modifikuje, prohlubuje a posunuje tak kvalitativní rovinu socializačního procesu.

---

²⁰Kraus,B., Teorie výchovy. 2006. s.6

²¹Kraus,B., Poláčková,V., Člověk-Prostředí-Výchova, 2001

c) **Komunikačně - kooperativní funkci** plní výchova tím, že ovlivňuje oba procesy, usnadňuje je, a tak přispívá k jejich kvalitě: zpětně také zasahuje do systému mezilidských vazeb.

d) **Kultivační funkce** je tady plněna především v procesu vzdělávání člověka, kde dochází k přijímání, zhodnocení, přepracování všech informací a k vytvoření předpokladů pro jejich přínos do praxe.

e) **Ekonomicko-kvalifikační funkce** spočívá ve vytváření předpokladů pro další rozvoj hospodářství a to v podobě přípravy kvalifikovaných pracovních sil, které jsou schopny přispívat ke zlepšování kvality a organizace výroby, obchodu a dalších služeb. Všechny výše uvedené funkce se tak vzájemně prolínají a doplňují. Ve všech uvedených funkcích výchovy se odráží vztah mezi společností a výchovou.²²

Hodnoty a hodnotové systémy jsou velmi zásadní pro referenční rámec jedince. Proto považuji za důležité se zmínit o **výchově k úctě, k hodnotám a k práci druhých**, které pomáhají k tomu, aby z dětí vyrostli dobří mladí lidé. Jedním z úkolů výchovy je naučit děti a mladé lidi, aby si vytvářeli své hodnotové stupnice a zvýraznili skutečné nejvýznamnější hodnoty.²³

Spisovatelka Božena Němcová napsala, *že úctu si člověk nezíská hrdostí, ale láskou*. Úcta je ocenění toho druhého a podobný význam má i slovo respekt. Rodiče, ze kterých nemá jejich dítě respekt, jsou většinou velmi zoufalí, tvrdí A. Kast-Zahn. **Rodiče respekt ze strany svého dítěte nutně potřebují. Podstatnou roli hraje i to, že dítě vidí, že se k sobě i rodiče chovají slušně a s respektem. Pak si z nich bude moci vzít příklad a naučí se uctivému chování ke svému okolí.**²⁴

2.1 Stav a tendence výchovy dětí v současnosti

Moderní doba sebou přináší problémy, které by mohly ohrozit dítě a jeho výchovu. Nad problematikou výchovy v současnosti se zamýšlí i tato kapitola, kde se uvádí, že formování společnosti pod tlakem stále se zrychlujícího životního tempa zvyšuje nároky

²²Kraus,B.,Poláčková,V., Člověk-Prostředí-Výchova. 2001, s. 42

²³Pelikán,J., Hledání těžiště výchovy. 2007, s.94

²⁴Kast-Zahn,A ., Jak společně s dětmi zvládat výchovné krize, 2006

na rodinu jako základní výchovnou jednotku. Mění se role v tradičních vztahových sítích uvnitř rodiny tak vnášejí nejistotu a zmatek do kompetencí výchovného působení jednotlivých rolí rodičů. Dítě má mnohdy narušenou schopnost orientace v hodnotových systémech a snadno se stává obětí vlastní dezorientace a dochází k jeho společenské a sociální dezintegraci.

Dnešní doba přináší do výchovy také velké množství pozitivních skutečností. Díky vývoji a učení psychologie, pedagogiky, didaktiky a dalších vědních oborů se zvyšuje celkové uvědomění i podíl úspěšně socializovaných jedinců v populaci. S rozvojem křesťanství přišla též zásadní změna postojů k lidem s postižením, ať už tělesným či duševním. Navazující rozvoj speciální pedagogiky umožnil zlepšení postavení jedinců s postižením a jejich zapojení do života společnosti. Výchova a vzdělávání není již odpírána, stala se tak právem.

2.1.1 Vývoj ve výchovném působení

Již od počátku vývoje lidstva existovali jedinci, kteří trpěli některými nedostatky, vadami či poruchami. Názory na jejich životaschopnost se měnily a vyvíjely v úzké návaznosti na různá historická období. Jejich výskyt a rozvoj je úzce spojen s vývojem společnosti.

Výchova se všeobecně ve starověku považovala za umění a dovednost, což původně znamenalo rozumět něčemu na základě předcházejících a k poznání vedoucích zkušeností. Smyslem výchovy bylo udržet životní řád společnosti. Již od prvopočátku se výchova a učení s novými dovednostmi vzájemně prolínaly. Po zavedení školní docházky a formálního vzdělávání přebírala vzdělávací instituce automaticky i výchovnou roli rodičů. Všeobecně se tedy očekávalo, že tam, kde končí dohled rodiče, nastupuje výchovné působení vyučujícího. Byl zde patrný přenos rodičovské odpovědnosti, pochopitelně provázený důvěrou, bez níž by pozitivní výchovné působení nemohlo probíhat a nemělo vůbec smysl. Právě otázka kompetencí a důvěry ve výchovném působení školy je v dnešní době jedním z nejpálčivějších problémů. Je to způsobeno především všeobecnou nedůvěrou v kompetence školských a výchovných zařízení rozhodovat o udělovaných sankcích, nepřiměřeným humanismem a nedostatkem času či ochoty rodičů zajímat se o projevy svých dětí i mimo rodinu. Než by uznali oprávněné pokárání učitelem, podíl vlastní viny na chabých sociálních kompetencích

dítěte, popřípadě obyčejnou dětskou nerozvážnost či prosté situační selhání, raději přenášejí odpovědnost na instituci či její pracovníky. Kam to může vést (a v celospolečenském měřítku postupně vede), můžeme v extrémních případech snadno, díky velkému množství publicity a rozsahu medializovaných případů, posoudit.

Výchovné působení a vzdělávání dětí prochází od pradávných a primitivních kultur až do současnosti neustálým vývojem. Je to zapříčiněno neustále se měnícími podmínkami pro zajištění života, novými poznatky a přístupy. Na jedné straně požadavky formující se společnosti, dostupné informační kanály a média zapříčiňují tlak na odbornost a komplexnost vzdělávání. To je dále formováno uskutečněnými výzkumy, experimenty a regulováno normotvornými procesy. Nelze opominout ani humanitní tendence, vliv kultury či náboženství. V neposlední řadě se do vzdělávání promítají také očekávání rodičů, učitelů i jejich žáků. Na straně druhé společnost čelí novému problému, kdy zvyšující se požadavek společnosti na odbornost vysokoškolského vzdělávání zapříčiňuje jeho devaluaci a inflaci. Vytrácí se motivace k povolání, do popředí se dostávají ekonomické zájmy obyvatelstva. Kvalita je tak postupně nahrazována kvantitou.

Společenské změny, ke kterým v rodinné výchově došlo, nejsou podmiňovány pouze postupující průmyslovou revolucí, ale hledejme příčiny uvnitř i rodiny a to především v mezilidských vztazích. **Chceme-li vychovávat zdravé a všestranně zdatné jedince, musíme věnovat mimořádnou péči zkoumání všech sociálních, demografických i politických systémů a včas správně odvozovat příslušné změny ve vzdělávání a výchově.**

Výchova se v teoriích a učebnicích pedagogiky vymezuje různě. Výchova je v pedagogickém pojetí současné vědy považována **za záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout pozitivních, očekávaných změn v různých složkách osobnosti.**²⁵

Matějčkova definice se zaměřuje na vin prostředí a tvrdí, že **výchova je záměrné působení podněty z prostředí, tak aby bylo dosaženo určitých, poměrně trvalých, žádoucích změn v chování člověka.**²⁶

---

²⁵www.uniementoru.cz/vyzkum2010.html.

²⁶Matějček, 2000, s. 14

Pedagogická literatura mluví o utváření nebo formování osobnosti a rozlišuje přitom nejčastěji výchovu rozumovou (formující intelektuální dovednosti člověka), **mravní** (utvářející vlastní systém hodnot a norem jedince, v teologickém pojetí tedy svědomí), **tělesnou** (utužování zdraví, rozvoj krásy těla, výkonnost, obratnost), **uměleckou** (vnímání krásy z pohledu estetiky, rozvíjení schopností a dovedností vedoucích k produkci a reprodukci umění), **duchovní** (otázky po smyslu života, životní filosofie, výuka náboženství).

Je pozoruhodné, že lidé mohou ovládat určitou dovednost, aniž by přesněji znali její teoretické základy, a mají kompetence ji vykonávat. Již Aristoteles si povšiml, že existují zkušení praktici, kteří bez vědeckých znalostí jsou s to zacházet s různými věcmi lépe než odborníci.

Stejně tak i my můžeme nacházet úspěšné vychovatele nebo vedoucí zájmových aktivit, přestože výchovu nikdy nestudovali a podrobněji se jí nezabývali. Avšak můžeme se setkat i s teoretiky, vědeckými pracovníky, kteří navzdory intenzivnímu studiu a inteligenci postrádají dovednost vychovávat.²⁷

2.1.2 Změny v rodinné výchově

Dnes se již neočekává trvalost vztahů, protože se nabízí mnoho alternativ partnerského soužití, kde je upřednostňováno přání partnera nezavazovat se vůči ostatním členům rodiny. Vytrácí se zde pocit vlastní odpovědnosti ve prospěch osobní svobody a možnosti vztah kdykoliv ukončit. Děti jsou vedeny k hledání převažujících osobních cílů než k hodnotám tradičního pojetí rodiny jako pevné sociální jednotky.

Další tendencí je posun rodičovství až do pozdějšího věkového období. Souvisí to s vysokou zaměstnaností žen, jejich kariérním růstem a nutností nejprve hmotně zaopatřit rodinu. Výchova dětí se zaměřuje na zdůraznění ekonomické nezávislosti jako prostředku k dosažení spokojeného života. Přibývá dvoukariérových manželství a v důsledku těchto změn se zkracuje čas strávený s dětmi.

---

²⁷www.uniementoru.cz/vyzkum2010.html

Vysoké životní tempo a tím způsobené omezování bezprostředních kontaktů mezi partnery i mezi dětmi a rodiči negativně poznamenává vývoj citových vazeb dětí na rodiče, jejich schopnost navazovat trvalé a odpovědné partnerské vztahy, chápat rodinu jako základní jednotku společnosti.²⁸

2.1.3 Tendence ve výchovném působení společnosti

Společnost se orientuje převážně na jedince než na celek. Do popředí zájmu se dostává hledání osobního pocitu štěstí, harmonie, smyslu a naplnění života. Tomu se přizpůsobuje i chápání výchovy jako přípravy na konfrontaci reálných požadavků na dítě a jeho pozdějšího ekonomického výkonu.

Společnost hledá nástroje a způsoby jak nahradit z ekonomického hlediska méně efektivní ústavní formu výchovy. Vznikají programy a snahy o obnovení institutu rodiny a výchovy rodinného typu. **Hledají se způsoby a formy účinné preventivní činnosti. Společnost si uvědomuje absenci pevných morálních struktur a vzorů.** Snaží se proto dětem vysvětlovat racionálním způsobem, osvětovou činností a prací preventivních organizací, hodnotový systém společnosti, morální zásady a normy. Zastává se názor, že **preventivní činnost je ekonomicky méně nákladná než řešení dopadů v důsledku zanedbané nebo nezvládnuté výchovy.**²⁹

Žijeme v době silné expanze informačních a mediálních technologií. Média zastávají stále významnější úlohu ve výchově dětí, bohužel v dnešní době spíše vedoucí ke konzumnímu způsobu života. Přesto nové interaktivní formy, které média nabízejí, přinášejí nebyvalý nárůst informací dostupných dětem a mládeži.

Media mají ovšem i svou stinnou stránku, jak uvádí Palovčíková, ta se týká **prezence mediálního násilí a její důsledky ve formě napodobování.** U dětí dochází k vytváření násilných postojů a k ohrožení mravního vývoje. Vede k postupnému

---

²⁸www.uniementoru.cz/vyzkum2010.html

²⁹Ježek, S. Vztahy s dospělými mimo rodinu. 2006. s. 81-97.

snížení citlivosti vůči násilí v běžném životě. Vyvolává hostilní naladění, které se následně může projevit poruchami v chování.³⁰

Vzniká řada institucí a organizací reflektující poptávku rodičů a společnosti po specializovaném výchovném působení na děti a mládež. Uplatnění nacházejí zejména tam, kde selhala rodina, došlo k patologickému vývoji osobnosti, dítě má speciální potřeby, které jsou obtížně v rodině zajistitelné.³¹

2.2 Styly a chyby v rodinné výchově

U každého dítěte se už při narození objevují vlastnosti, které ovlivňují, jak bude reagovat na podněty z prostředí. Některé děti se lehce adaptují a jiné reagují afektivně. Situaci komplikuje chybná rodinná výchova a vliv nevhodného sociálního prostředí.

Nejzřejmějším **zdrojem vzniku projevů nevhodného chování u dětí** může být dle Navrátila a Mattioliho **osobní pojetí výchovy jednotlivých rodičů** a pedagogů, které je výsledkem jejich vlastních zkušeností z výchovného působení v rodině a ve škole v době jejich dětství a mládí, napodobování vzorů, studia i působení masmédií, především televize, rozhlasu i internetu.

Autoři upozorňují též na rodiče, kteří přistupují k výchovnému působení jako k vnějšímu prostředku, jímž lze dosáhnout u vychovávaného poslušnosti, která povede k plnění příkazů dospělých bez odmluv a zpochybňování. Pojem „vychovávaný“ se tak stává synonymem pojmu „poslušný“. Pouhým vnějším ovlivňováním projevů chování vychovávaných, které má často podobu nátlaku a má dítě přivést k poslušnosti, dosáhnou rodiče většinou jen dočasného potlačení nevhodného chování, nebo projevů konformismu, který je prezentován tím, že se jedinec chová tak, jak to od něj dospělí vyžadují, i když není vnitřně přesvědčen o adekvátnosti svého počínání, protože disonuje s jeho osobními zkušenostmi, hodnotami, potřebami, zájmy, postoji, vzory chování atd. Vychovávaný tedy něco jiného dělá, něco jiného si myslí a prožívá.³²

---

³⁰Palovčíková, G., Sociální psychologie II. 2009

³¹www.uniementoru.cz/vyzkum2010.html

³²Navrátil, S., Mattioli, J., Problémové chování dětí a mládeže. 2011

Martínek se zaměřuje na rodiče a podotýká, že **každý rodič vychovává své dítě, jak nejlépe umí** – to, že je to z našeho pohledu mnohdy naprosto nevhodná výchova, je jiná věc. **Problémový rodič své dítě jinak vychovávat neumí**. Dále poukazuje na to, že se **výchovné styly z velké míry dědí**. Rodič vychovává své dítě podobným způsobem, jakým byl sám vychován.

Problém vidí také v tzv. **slepotě rodičů**. Jedná se o situace, kdy **rodiče odmítají jakoukoli spolupráci, nevidí v chování svého dítěte naprosto žádný problém a nic řešit nechtějí**. **Svádějí vinu za chování svého potomka na školu a spolužáky**. Většinou tvrdí, že doma se dítě chová zcela normálně. Nejsou schopni přijmout jakoukoli výtku vůči jejich výchově, mají pocit, že vše dělají správně a pro blaho svého potomka.³³

Na další možnosti **narušení výchovy** nás přivádí názor Krause, který dodává, že k narušení může dojít i tehdy, když se rodiče o děti **nemohou starat** (válka, epidemie, smrt obou rodičů, invalidita, nemoc), nebo když se **nedovedou starat** (nezralost, nezletilost), anebo když se rodiče o děti z různých důvodů **starat nechtějí**.³⁴

Rodičovské postoje bývají již u mladých manželů většinou dobře a zdravě vytvořeny. Jistě však najdeme ve své blízkosti i případy, kdy tomu tak není. **Existují totiž lidé, kteří nejsou pro své rodičovství ještě dost vyspělí**. Tak jak jsou některé děti v šesti letech ještě nezralé pro nástup do školy, tak jsou někteří mladí lidé ještě nevyzrálí pro manželské soužití a pro rodičovství. A máme-li být spravedliví, musíme dodat, že tomu je tak i s generací prarodičovskou, tj. s babičkami a dědečky. Také některé a někteří z nich nejsou pro svou novou životní roli v daném čase ještě dost připraveni.³⁵

Na **rodiče, s nimiž se v dětství špatně zacházelo**, poukazuje Fontána. **Tito rodiče se často jeví jako lidé neschopní řádně pečovat o své děti**. To platí nejen o materiálních, nýbrž i o citových stránkách vztahu. Tak někteří rodiče, ač o hmotné potřeby svých dětí pečují zjevně dobře, jim vytvářejí takové emoční prostředí, které může přispívat ke vzniku vážných neurotických nebo psychosomatických poruch v dětství či v dospělosti.

---

³³ Martínek, Z., Agresivita a kriminalita školní mládeže. 2009 . s.16

³⁴ Kraus, B. Teorie výchovy. 2006

³⁵ Rizikové chování dospívajících a jeho prevence, 2004, s. 18

Nesprávně fungující rodině se přičítá vina za vznik značného množství těchto obtíží, může být dokonce i příčinou schizofrenie. Špatný vztah mezi rodiči a dítětem, v němž jsou rodiče nadměrně chladní, nároční, obviňující nebo nekonzistentní v projevu, může být příčinou mnohých poruch dětského chování.³⁶

Mezi základní chyby ve výchově, které nelze opomenout, řadí Kraus:

- absolutní přísnost,
- přílišná láska,
- citová chladnost,
- nedostatek času,
- lhostejnost,
- narušené vztahy v rodině.

Absolutní přísnost

Bývá někdy důkazem odmítavého vztahu rodičů k dítěti nebo výrazem zklamání nad dítětem, které se nevyvíjí dle jejich přání a představ. Rodiče mnohdy touží, aby jejich dítě dosáhlo skvělého postavení, a přitom se na ně zapomínají dívat kriticky. Vyžadují výkony, pro které nedozrálo věkem ani svými schopnostmi. Tento ambiciózní výchovný styl, kde rozhodující roli hrají úspěchy ve studiu, v zaměstnání, v životě, jde povětšinou na úkor citové vybavenosti dítěte. Dítě na své úkoly často nestačí, pozbývá proto rychle sebedůvěry, je nejisté, nespokojené a nešťastné. Někdy dochází i k vážnějším nervovým poruchám. Podobných důsledků dosahuje i výchovný styl autoritářský, který vyžaduje absolutní poslušnost a podřizování. Používanou metodou je často trest a výchova se odehrává v atmosféře napětí a strachu.

Přílišná láska

Taková láska může ve výchově způsobit vážné škody. Nabádá k nezdravé shovívavosti, přehnané úzkostlivosti a starostlivosti. Ze strachu o dítě odstraňují rodiče z cesty všechny překážky, nedovolí mu nic udělat, aby se něco nestalo, omezují jeho

---

³⁶Fontana, D., Psychologie ve školní praxi, 1997

samostatnost i touhu po vlastním projevu. Přílišná láska tak vede k výchově rozmazlující a úzkostné. Může mít charakter tzv. protekcionistický, kdy rodiče buď dítě ochraňují za každou cenu, nebo až příliš s dítětem soucítí, poddávají se tak pocitům křivdy a trpí s ním. Dítěti se podřizují. Role se tak obrací a dítě vychovává rodiče, místo aby tomu bylo naopak.

Nedostatek citu

Mnoho rodin se zabývá většinou jen problémy ekonomického rázu a zapomíná, že dítě také potřebuje dostatek citových projevů. Láska rodičů je to nejcennější, co mohou svému dítěti dát. Zvyšuje jeho vědomí bezpečí a přidává životní optimismus. Jsou i rodiče, kterým na dětech mnohdy nezáleží. Chovají se k dětem chladně, odmítavě, nevšímavě, někdy dokonce až nepřátelsky. Vyvrcholením může být repulzivní – zavrhuje přístup, kdy dítě vysloveně pokládají za přítěž.

Nedostatek času

Chování některých dospělých lze charakterizovat jako trvalý nedostatek času pro dítě, který provází neustálý spěch a z něj vyplývající nervozita. Nemají ani na chvíli čas, aby si s dítětem poseděli, pohráli či popovídali. Následně dítě trpí trvalou nenasycenou potřebou citového kontaktu se svými rodiči.

Lhostejnost

Laxní přístup se vyznačuje nezájmem rodičů o výchovu dětí. V zásadě nereagují na pozitivní, ale ani na negativní projevy dítěte a průvodním jevem bývá rovněž neuspokojování jeho citových potřeb. Takový přístup se ve výchově objevuje např. u nechtěných dětí, tam, kde rodičům chybí pocit rodičovské zodpovědnosti a často jako důsledek určitých deviací v rodině (alkoholismu, týrání, závislosti apod.). Výsledkem pak může být záškoláctví, šikanování a deviantní chování u dětí.

Narušené vztahy v rodině

Optimální výchova se velmi obtížně realizuje v traumatizujícím prostředí bohaté na konflikty, násilí a hrubost. Existují situace, se kterými se dítě neumí psychicky vyrovnat, což mívá za následek jeho nevhodné chování. Rodiče se stávají nevhodnými vzory.³⁷

Na případy **nevhodných vzorů v rodině** se zaměřil také Langer a podotýká, že některé dítě je přímo nabádáno, aby odcizovalo věci a aby nedbalo na požadavky školy. Často se také rodiče staví proti škole (nejednotná výchova) a před dítětem odsuzují učitele. Velmi často se uvádí ve školních posudcích, že rodiče jsou ve výchově nedůslední. Nevyžadují důkladné plnění požadavků, plnění nekontrolují a požadavkům často ustupují. Pak se neformují vhodné modely chování a návyky, takže takové dítě si nevytváří smysl pro povinnost a zodpovědnost.

Někteří rodiče dávají také dítěti veškerou **volnost**, tj. dítě se chová neukázněně doma, ve společnosti, ve škole i mimo ni, není napomínáno, když se dopustí přestupku, nerespektuje běžné normy chování.³⁸

Toto téma úzce souvisí s **výchovou k volnému času**, na kterou nezapomíná Kraus. S obecným nárůstem volného času u většiny populace vyvstává problém se schopností tento čas užitečně a užitečně využívat. Týká se to především dětí a mládeže, která ve většině případů neví, jak se svým volným časem naložit. Výsledkem je tedy razantní nárůst různých sociálních deviací.³⁹

Kraus dále upozorňuje na výzkumy, které ukazují, že **nedostatečná intervence rodiny, učitelů a vychovatelův usměrňování volného času často vede k deviantním formám chování dětí**. Cílem by mělo být, jde-li o skupiny asociálního charakteru, eliminovat negativní vlivy těchto skupin, snažit se izolovat jejich působnost, aby nemohly v širší míře ovlivňovat chování dalších dětí a mládeže.⁴⁰

³⁷Kraus, B., Teorie výchovy.2006, s.27-28

³⁸Langer, S., Diagnostikování problémových žáků. 1998, s.35

³⁹Kraus,B., Teorie výchovy, 2006, s.25

⁴⁰Kraus,B., Poláčková, V., Člověk-Prostředí-Výchova. 2001, s.135

Řada autorů se domnívá, že důležitým způsobem, jakým školy mohou bránit kriminalitě mladistvých, je **morální výchova**. Upozorňují na to, že mnozí žáci si prostě nepřipouštějí, že určité kriminální chování je nevhodné, a že kdyby školy dokázaly předat žákům pevnější morální zásady a hodnoty, pomohly by jim odolat pokušení spáchat zločin.⁴¹

---

⁴¹Kyriacou, CH., Řešení výchovných problémů. 2005.s.76

Dílčí závěr

Existuje spousta návodů a rad, jak by měla probíhat výchova. Univerzální recept, který by platil na všechny děti stejně, však nenajdeme. Výchova dětí je vyčerpávající práce na plný úvazek. Každé dítě je originální, jedinečné a nepředvídatelné, ve kterém se zrcadlí vliv rodičů. V jeho vývoji nás čeká spousta zvrátů a nečekaných vyústění. Jinak probíhá výchova dítěte bezproblémového, a jinou taktiku se musí zvolit u dítěte, které má nějakou poruchu chování, což mohu potvrdit i ze své vlastní zkušenosti. Děti mnohdy ovlivňují i své rodiče. Často nás svým chováním nutí, abychom se nad sebou a svým jednáním zamysleli. Když pochopíme, co nám dítě chce svým chováním sdělit, snáze tak pronikneme do jeho nitra přání a potřeb. Některé dítě přijímáme snáze, u některého se mohou projevit i pocity zklamání až odmítnutí. Musíme se smířit s tím, že děti nebudou realizovat naše sny, které do nich vkládáme. Nesmíme se dopouštět toho, že co se v životě nepodařilo nám, to dotáhnou do konce naše děti.

Faktorů, ovlivňujících výchovu, je velmi mnoho. Rodiče podvědomě přebírají vzory výchovy od svých vlastních rodičů. Není výjimkou, že se na svých dětech dopouští stejných chyb, jako jejich rodiče na nich. Velkou roli hraje i ta skutečnost, že otec i matka pochází každý z jiného rodinného prostředí, kde často panoval odlišný způsob výchovy. Myslím si, že základní podmínkou optimální výchovy je soulad mezi rodiči. Je důležité zmínit se o rodinách, jejichž výchova může mít na děti frustrující dopad. Špatná výchova tak může podporovat patologický vývoj osobnosti. Problémy v chování dětí tak v různé míře mohou odrážet rodinnou situaci. V důsledku chybného výchovného vlivu rodičů či rodinného prostředí může u dětí docházet k poruchám chování, kterým se budu věnovat další části své práce.

3 PORUCHY CHOVÁNÍ U DĚTÍ A ADHD

Otázku, **co je to vlastně porucha**, si klade Train. Stanovit, že dítě má nějakou poruchu, je velmi složitý proces a může ho provést jen fundovaný odborník. Poruch dětského věku je celá řada a obvykle se vyskytují v různých kombinacích. Mnozí odborníci říkají, že mezi chováním „normálního dítěte“ a chováním dítěte s poruchou neexistuje pevná hranice. Domnívají se, že chování dětí s poruchou se od chování od zdravých liší pouze tím, že jeho projevy jsou závažnější, trvalejší a společensky obtížnější. Vyjadřují se v tom smyslu, že je mnohem důležitější zabývat se příznaky, nikoli hledáním správného pojmenování.⁴²

Zelinková zahrnuje do poruch chování širokou škálu nekontrolovatelného chování. Mezi nejčastější symptomy řadí krutost k lidem a zvířatům, ničení majetku, lhaní a krádeže. Dále rozlišuje méně známou kategorii **opozičního chování**, pro kterou je **charakteristickým rysem fyzická agresivita, dominuje ztráta přizpůsobivosti, opakované odmítání plnění požadavků dospělých. Často je provázejí činnosti, které obtěžují ostatní, jsou zlomyslné, nedůtklivé, mstivé. V případě konfliktů tito jedinci, povětšinou chlapci, nepovažují sami sebe za zdroj obtíží a chybu vidí v jednání druhých.**

Častým původním jevem opozičního chování je **ADHD**. Opoziční chování se od ADHD liší tím, že narušené chování nepramení z poruch soustředění ani impulzivity. Děti s opozičním chováním jsou bezohlednější, hlučnější, agresivnější než děti s ADHD, chybějí u nich výčitky svědomí.

ADHD je vývojová porucha charakteristická nepřiměřeným stupněm pozornosti, hyperaktivity a impulzivity. Tyto obtíže jsou spojeny s neschopností dodržovat pravidla chování a provádět opakovaně po delší dobu určité pracovní výkony. **Rozlišení poruch chování a ADHD je obtížné, někteří autoři se domnívají, že jde o stejné pojmy. Hyperaktivita je však většinou spojena s problémy při plnění školních úkolů, kognitivní deficit má však lepší dlouhodobou prognózu, zatímco poruchy chování**

---

⁴²A. Train, Nejčastější poruchy chování u dětí. 2001., s.14

se výrazně projevují též mimo školu, mají více agresivní charakter a v rodinách se objevuje antisociální chování.⁴³

V této části vycházím převážně z publikace Mazánkové, která uvádí, že se pod skupiny. Normu chápeme tedy jako určité měřítko, normalitu jako vyjádření stavu. Normu lze posuzovat též z nejrůznějších hledisek, např. z hlediska filozofického, medicínského, psychologického a sociálního. Z tohoto pohledu lze pak provádět i různé klasifikace poruch chování.⁴⁴

Poruchy chování jsou charakterizovány opakujícím se trvalým obrazem disociálního, agresivního a vzdorovitého chování. Je-li takové chování u daného jedince extrémní, mělo by porušovat sociální očekávání přiměřené věku, a proto je závažnější než obyčejná dětská nezbednost nebo rebelantství v dětství. Ojedinelé disociální nebo kriminální činy nejsou samy o sobě důvodem pro tuto diagnózu, která vyžaduje, aby charakter takového chování byl trvalý. Porucha chování se často sdružuje i s nepříznivým psychosociálním prostředím, včetně neuspokojivých vztahů v rodině a selháváním ve škole. Je mnohem častěji podchycena u chlapců. Odlišení od emoční poruchy bývá jasné, odlišení od hyperaktivity je už méně jasné a porucha chování se s ní často překrývá.⁴⁵

---

⁴³Zelinková.O. 2001. s.157, 165

⁴⁴Mazánková,L., Typologie výchovných potíží. 2007, s.4

⁴⁵Duševní poruchy a poruchy chování, 1992, s.232

3.1 Klasifikace poruch chování a jejich charakteristika

Chování je složitým projevem psychiky člověka, je ovlivněno mnoha faktory. Zelinková označuje chování dítěte jako projev jeho osobnosti, jeho vztahu k vnějšímu prostředí. Označuje jím ten aspekt činnosti, který je pozorovatelný z vnějšího prostředí. Neurofyziologickým základem je centrální nervová soustava. Snažíme-li se pochopit chování dítěte, musíme respektovat vzájemné spolupůsobení činitelů, které je ovlivňují, tj. jedinec, rodina, škola, a společnost v neširším slova smyslu.⁴⁶

Langer klasifikuje poruchy chování především jako nedostatky různého typu, rozsahu a původu. Tento široký pojem zahrnuje takové poruchy, jako jsou neplnění povinností, rušení při vyučování, lhaní, konflikty se spolužáky, inzultace druhých, krádeže, podvody, útěky, toulky apod.

Při hlubší analýze se ukazuje, že tyto nedostatky je možno rozdělit do dvou různých kategorií, a to podle jejich kvality a kvantity. Z hlediska kvantitativního je nutné rozlišovat poruchy chování z hlediska: etických nedostatků a z hlediska nedostatků nesouvisejících s etickými poruchami.

Poruchy chování na bázi etických nedostatků

Jde o velkou skupinu poruch typů projevujících se záměrným narušováním společenských norem, takže se tito jedinci dopouštějí lhaní, podvodů, krádeží, útěků, agresivního napadání druhých aj. Podstatou je nedostatečná akceptace etických norem, tj. sociální normy se nestaly a nestávají součástí osobnosti. V psychiatrické literatuře se označovaly tyto děti jako jedinci s disharmonickým vývojem, tj. vývoj nerovnoměrný a nevyvážený. Tito **jedinci s etickými nedostatky vyrůstají v rodinách s problémovým prostředím a výchovou**. Mohou se vhodným výchovným působením podstatně zlepšit a akceptovat sociální normy chování. Záleží však na hloubce, rozsahu a věku.

---

⁴⁶Zelinková, O., Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program. 2001. s. 157

Poruchy chování na bázi jiných než etických faktorů

Při psychologickém vyšetření se často ukáže, že nejde o etickou poruchu, ale o následek funkčního oslabení centrální nervového systému na základě subtilní mozkové příhody, a to zvláště perinatální, o čemž svědčí mimo jiné i anamnestický údaj o těžkém a komplikovaném porodu. Někdy to bývá zvláště po encefalitidách. Může se zde také objevit i sekundární epilepsie. Tyto děti mívají sníženou koncentraci pozornosti, která je též krátkodobá a mnohdy fluktuující. Příčinou může být i poškození v prenatálním životě. Tyto projevy se obecně označují jako **lehké mozkové dysfunkce**.

Při **analýze poruch chování je nutno vycházet z motivů**, jak uvažuje Langer. Dále ze sociálních norem daného prostředí, věku, somatických faktorů a úrovně přizpůsobování jedince sociálním normám, a nikoliv jen z mechanického kategorizování vnějších projevů. Mohli bychom se dopustit některých chyb vedoucí naopak k negativním reakcím a postojům, takže místo odstranění nedostatků by se mohly objevit jiné nežádoucí vlivy – mohlo by dojít k poruše sociálních norem spravedlnosti s následnou duševní traumatizací na celý život, a to zvláště u těch jedinců, u nichž přestupky v chování mají svůj původ spíše ve fyziologických poruchách, v onemocnění, v nevhodném sociálním prostředí a výchově. Je třeba vycházet z příčin. Těch může být často více a mohou mít hierarchickou strukturu a řetězovou návaznost, takže jedna příčina podmiňuje další a ta opět další atd.⁴⁷

Sovák upozorňuje, že **příznaky poruch chování jsou velmi rozmanité nejen podle vlivů působících na chování individua, ale i podle jeho individuálních vlastností**. Jsou i různé stupně: od jednoduchých, nepřilíš nápadných úchylek od obvyklých způsobů chování až po takové formy, které ohrožují nebo přímo poškozují společnost. Druhy a stupně příznaků se mohou měnit s věkem individua a podle životních situací.⁴⁸

---

⁴⁷Langer, D., Diagnostikování problémových žáků. 1999, s.30, 135, 158

⁴⁸Sovák, M., Nárys speciální pedagogiky. 1980. s.144

Nad další klasifikací poruch chování se zamýšlí také Mazánková.

Poruchy chování podle stupně společenské závažnosti

Mazánková zde zahrnuje všechny odlišnosti jako je nápadné chování, odchylky typické pro jednotlivá věková období a projevující se asociálním chováním, přes asociální poruchy vedoucí až k antisociálnímu chování, které mnohdy může mít charakter dětské delikvence nebo kriminality mladistvých.

Poruchy chování etopedického charakteru je označení pro nežádoucí projevy různého stupně začínající neposlušností, vzdorovitostí, zlozvyky se stupňující tendencí až k negativismu. Přidružuje se také lhaní, krádeže, útěky a záškoláctví či toulání. Tyto projevy následně mohou vyústit až k delikvenci.

Mezi známé, etopedy uznávané, patří třídění, které se vymezuje z pohledu stupně společenské závažnosti a mravní narušenosti do následujících skupin:

Disociální chování

Disociálním chováním, označujeme nepřiměřené, nespolečenské chování, které lze zvládnout přiměřenými pedagogickými postupy. Nenabývá tedy sociální dimenze. Nejčastěji se vyskytuje v rodinné nebo školní výchově. Týká se mnohých kázeňských přestupků proti školnímu řádu, neposlušnosti, vzdorovitosti, lhaní, negativismu a řady jiných drobných porušení normy. Často jde o projevy charakteristické i pro určitá vývojová období jako nástup do školy, puberta, nebo jsou průvodním jevem jiného primárního postižení jako lehké mozkové dysfunkce či neurózy. Většinou však mají přechodný ráz a mohou vymizet samy nebo za pomoci odborníků, a to nejčastěji formou ambulantní nebo terapeutické péče psychologa nebo speciálního pedagoga.

Asociální chování

Asociální chování je přímo v rozporu se společenskou morálkou vzhledem k jeho nedostatečnému, nebo chybějícímu sociálnímu cítění. Nositel takového jednání se tedy výrazně odlišuje od společenského průměru. Porušuje již společenské normy, normy morálky dané ve společnosti, ale jejich intenzitou ještě nepřekračuje právní předpisy. Svým jednáním většinou škodí sám sobě. Patří sem alkoholismus, záškoláctví, toxikomanie. Projevy jsou trvalého charakteru, s častou frekvencí a většinou bývá i patrný

vzestupný trend tohoto chování. Základní formy asociálního chování jsou toulky, úteky, záškoláctví, demonstrativní sebepoškozování, alkoholismus, tabakismus a jiné druhy toxikománie. Náprava asociálního chování už ovšem vyžaduje speciální pedagogický přístup, a to nejen v poradenské podobě, která se bohužel mnohdy míjí účinkem, ale hlavně v podobě ústavní péče ve speciálních výchovných zařízeních, eventuálně také v psychiatrických léčebnách nebo terapeutických komunitách.

Antisociální chování

Antisociální chování již zahrnuje veškeré protispolečenské jednání a to bez ohledu na věk, původ a intenzitu činu. Svými důsledky poškozuje nejen jedince samotného, ale i společnost. Ohrožuje ty nejvyšší hodnoty, včetně lidského života. Velmi často s návazností na chování asociální. Antisociálním jednáním nositel již porušuje zákony dané společnosti a jeho náprava je možná pouze prostřednictvím ústavní péče, jako jsou školská zařízení nebo věznice. Mezi formy antisociálního jednání patří veškerá trestná činnost jako krádeže, loupeže, vraždy, vandalství, sexuální delikty, zabití, vystupňované násilí a agresivita, terorismus, organizovaný zločin a jiná trestná činnost.

Skupina antisociálních forem chování se také vyznačuje nejvyšším stupněm narušení původce chování s velmi obtížnou aplikací nápravné péče v důsledku fixace poruch a s velkou pravděpodobností recidivy.

Mazánková dělí poruchy chování i podle věku.

Nejmladší skupinou sledovanou z hlediska kriminality, je kategorie dětí ve věku od 6 do 15 let. Jde o období počátku **školní docházky**, které je pro dítě velmi náročné po stránce fyzické i psychické a přináší s sebou hodně změn. Dítě se musí podřídit určitým pravidlům a novému režimu, autoritě učitele, začlenění do nového kolektivu. Na počátku školní docházky se u některých dětí může objevit strach a obavy ze školy, spolužáků nebo z učitele. Důsledky toho pak mohou být záškoláctví, vyrušování, toulky, lži a krádeže.

Závažným obdobím ve vývoji dítěte je také **puberta**. Jedinec zde prochází složitými změnami psychickými i fyzickými. Závadovou činností této věkové kategorie označujeme jako prekriminální, dětskou delikvenci, dětskou kriminalitu.

Do poruch chování u **mladistvých** řadíme kategorii 15 – 18letých. V období dospívání se formuje celá osobnost a její hlavní rysy. Je tedy považováno za období kritické, které je charakteristické převážně sociálními změnami. V tomto období velmi silný vliv vrstevníků, vytvářejí se party, které se ne vždy zabývají pozitivní činností.⁴⁹

Podobně uvažuje i Sovák a posuzuje **poruchy chování dle věku a přisuzuje mu značnou úlohu**. Způsoby chování získané v útlém věku v období vpečetovacím jsou tak silně zakotveny, že přetrvávají po celý život. Jestliže jsou společensky nevhodné až obtížné, těžko se zdlávají. Nejspíše se dají pouze usměrnit nebo pozměnit, ale nikoli zcela vymýtit. U dětí předškolního věku se vznikající špatné návyky, zlovyky a úchytky v chování dají napravit vhodným pedagogickým působením. Značnou plastičností nervové činnosti, jíž je tento věk charakterizován, se mnohé nesprávné projevy chování snadno získávají, ale také poměrně snadno napravují. Ve věku školním se začínají nové návyky i formy chování fixovat neboli zpevňovat. Fixaci až narůstání projevů nesprávného chování školní prostředí spíše podporuje, než odstraňuje. V dospívání a ve věku dospělém jsou individuální způsoby chování již značně zakotveny a dají se těžko odstranit. Spíše se mohou pozměnit, záleží pak na prostředí, zda nastane změna k lepšímu, či k horšímu. Některé individuální úchytky a patologické sklony se mohou vhodně přetvářet a lze jich využít v užitečných činnostech.⁵⁰

---

⁴⁹Mazánková,L., Typologie výchovných potíží. s.5-8

⁵⁰Sovák. M., Nárys speciální pedagogiky.1980. s.14

3.2 Výchovné potíže z hlediska vzniku a rozvoje

Pro správné poznání a také praktické řešení problému vzniku poruch chování, je třeba znát nejuplněnější výčet podmínek, které na jedince působí v jeho vývoji a formování osobnosti.⁵¹

Jak vysvětluje Krejčířová, poruchy chování z pohledu pedagogického, jejich etiologii, projevy a prevenci řeší **etopedie**. Dále se zabývá výchovou, převýchovou, vzděláváním a pracovní přípravou morálně narušených jedinců.

Etiologie poruch chování

Příčin vzniku je vždy mnoho a nemůžeme poznat všechny, navíc si nedokážeme představit všechny vazby mezi nimi. Často zmiňovanou příčinou bývá rodina. **Rodina** je tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním umožňuje dětem kriminální chování. Rodina mladého delikventa bývá většinou sociálně slabá a rozpadlá. Takové rodiny jsou méně soudržné a konfliktnější atmosféra se pro tuto rodinu stává pravidlem. Není ani výjimkou výskyt rozštěpené dvojné vazby (např. otec určitou činnost zakazuje, matka ji povoluje).⁵²

Podobného názoru je i Koudelková, která předpokládá, že na **vzniku poruch** chování se podílejí jen takové vlivy, které nezasáhnou osobnost dítěte patologickými mechanismy. Uvádí se zejména nedůsledná či nedostatečná výchova, které mají za následek, že se u dítěte nevytvoří vhodné sociální návyky, takže dítě svým chováním vybočuje z hranic chování určeného společenskými normami.⁵³

Také Sovák zdůrazňuje, že v etiologii poruch chování má **prvotní význam patologie rodinného prostředí a později patologie sociálního prostředí**, která se velmi často odráží v osobnosti dítěte a v jeho poruchách chování. Patří sem především nevhodné rodinné seskupení s disharmonickým soužitím až rozpadem rodiny, citová tupost rodičů, alkoholismus, kriminalita, popř. duševní choroby členů rodiny. Nebezpečí scestného

---

⁵¹Čáp, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. 1996

⁵²Krejčířová, O., a kol. Kapitoly ze speciální pedagogiky. 2002

⁵³Koudelková, A., Psychologické otázky delikvence. 1995. s 32

vývoje jsou vystaveny zvláště děti vyrůstající bez rodičů. Nízká životní úroveň rodiny, v které dítě žije, taktéž vytváří dispozice pro poruchy chování.⁵⁴

Krejčířová také upozorňuje na nejpřekvapivější současný trend, a to je **nárůst kriminality u mladistvých, kteří žijí v úplné, stabilní rodině**. Existují dvě skupiny hypotéz, které vysvětlují danou situaci. První předpokládá skrytou patologii rodiny, druhá říká, že vliv rodiny na děti v dospívání klesá.

Významnou roli v rodině hrají **rodinné vazby**. Kvalita vazby mezi dítětem a matkou, později mezi dítětem a otcem, dítětem a ostatními členy rodiny je klíčovým činitelem osobnostního vývoje.

Méně či více zmiňovaným činitelem bývá **dědičnost**. Otázka vlivu dědičnosti je velmi složitá a stále diskutovaná. Ačkoli existují důkazy potvrzující domněnku, že některé poruchy jsou dědičné, existuje příliš mnoho dalších okolností ovlivňujících vývoj dítěte, než aby se dalo jednoznačně říct, že příčina je v genech. Prozatím by se zdálo rozumnější říct, že některé děti jsou v důsledku své genetické výbavy k poruchám více disponovány jsou mnohem citlivější na vlivy jakýchkoli nepříznivých okolností, v nichž se mohou ocitnout. Tedy u dítěte mohou existovat genetické dispozice k určité poruše, ale jejich projevení závisí na konkrétních podmínkách prostředí.

Opomenout nemůžeme ani **vliv vrstevnické skupiny**. Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstajících v harmonických rodinách. Novodobá kriminologie zdůrazňuje, že kriminalita mládeže je páchána skoro vždy v partách čili v neformálních vrstevnických skupinách. U dětí frustrovaných nízkou podporou rodiny je pravděpodobné, že potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou bude ještě silnější než u dětí s dobrým rodinným zázemím.

Vedle rodiny to může být též **škola**, kde se objevují patogenní zdroje. Nositeli nevhodného zásahu mohou být pedagogové, kteří si včas neuvědomili negativní projev dítěte a posléze jej ani neřeší. Ve škole se setkáváme s deficitem ve výkonu, které se odrážejí převážně v prospěchu, a s deficitem v sociální interakci, které se jeví jako nápadnosti nebo anomálie chování. Jedny od druhých však nemůžeme oddělit. Je těžké

---

⁵⁴Sovák. M., Nárys speciální pedagogiky. 1980. s.142

určit, co je primární. Zda školský neúspěch vyvolává poruchy chování, nebo poruchy chování zapříčiňují neúspěch.⁵⁵

Do tohoto oddílu by bylo možné dle Koudelkové zahrnout také poruchové chování, které vzniklo jako **reaktivní kompenzace nejrůznějších tělesných i smyslových defektů** např. malá postava, obezita, kožní vady, různé formy zmrzačení, smyslové vady apod. Při nevhodném výchovném vedení vznikají u takových defektních osob vážné osobnostní problémy, které se mohou manifestovat otevřeným antisociálním chováním.⁵⁶

V posledních letech vzrůstá počet předčasně narozených dětí. I u těch hrozí možný vznik poruch chování. Proto není možné opomenout i tuto rizikovou skupinku dětí. Dětem, které se narodily příliš brzy a měly nízkou porodní hmotnost, hrozí zvýšené riziko psychických poruch. Mohou trpět depresemi nebo úzkostí.

Problémy předčasně narozených dětí mají biologickou příčinu, kterou nelze snadno odstranit ani při současném vědeckém pokroku.

Začíná to nižším IQ

Míra přežití předčasně narozených dětí se za poslední roky významně zvýšila. Nedávné výzkumy ale odhalily, že tito novorozenci musí v budoucnosti čelit značným potížím, nižším IQ počínaje a poruchami chováním konče.

Američtí vědci sledovali 104 mladých lidí mezi sedmi a šestnácti lety, z nichž 49 se narodilo příliš brzy (mezi 24. a 33. týdnem). Ukázalo se, že se u těchto dětí ve větší míře vyskytují hyperaktivita, ADHD, poruchy pozornosti a symptomy deprese a úzkosti.

Podle poznatků trpí 18 % dětí z rizikové skupiny hyperaktivitou a poruchami pozornosti vyžadujícími terapii a 14 % z nich má příznaky deprese a úzkosti.

Lékaři předložili svým respondentům standardní inteligenční testy, zatímco jejich rodiče a učitelé dostali dotazník týkající se jejich chování. **Nedonošené děti měly prokazatelně větší potíže s chováním než děti narozené v termínu.** Tyto potíže narůstají přímo úměrně se snižující se porodní vahou.

---

⁵⁵Krejčířová, O., a kol. Kapitoly ze speciální pedagogiky. 2002. s. 42,43

⁵⁶Koudelková. A., Psychologické otázky delikvence.1995. s. 42

Odborníci předpokládají, že nízká hmotnost má vliv na vývoj mozku, který je v tomto případě náchylnější k výše zmíněným poruchám.

Rodiče nedonošených dětí by tak měli věnovat chování svých potomků zvýšenou pozornost a již při prvních neadekvátních projevech raději vyhledat odborníka.⁵⁷

Na závěr kapitoly uvedme také názor Fontany, který zmiňuje, že to bývá spíše **kombinace okolností než jakákoli jednotlivá událost, která vyvolává problémy v osobnosti nebo v chování.**⁵⁸

I Zelinková se přiklání k názoru, že **obtíže v chování jsou multifaktoriálně podmíněné a na jejich vzniku se podílí komplex příčin pramenících z vnějších systémů, kterými jsou rodina, škola a společnost. Ty je třeba poznávat, analyzovat, hledat zde možné příčiny obtíží, a pokud je to v našich silách, tak je odstraňovat.**⁵⁹

3.3 Dílčí závěr

Jak jsem se již zmínila na začátku kapitoly, nelze vypsát všechny možné příčiny vzniku poruch chování. Vyčerpat celou problematiku tak širokého tématu nelze, patří sem obsáhlá literatura zabývající se drogami, zneužívanými a týranými dětmi, děti z ústavních zařízení apod.

Jedná se jen o výčet těch nejčastějších a nejznámějších případů, ze kterých vyplývá, že je nutné vždy analyzovat jednání z hlediska motivace a počátečních příčin. Bylo by chybou řešit nedostatky v chování pouze z hlediska vnějších projevů a mechanicky. Ale i z toho zúženého seznamu je na první pohled jasné, jak velkou úlohu hraje od samého počátku rodina a prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Rodina má k dítěti nejbližší, proto právě ona by měla být první, kdo mu podá pomocnou ruku. Bohužel ne každá rodina je schopná v tomto směru dítěti pomoci. Ba právě naopak, patologické rodinné prostředí může být možným spouštěčem poruch chování.

---

⁵⁷www.strankyprozeny.cz (2009)

⁵⁸Fontana, D., Psychologie ve školní praxi. 1997

⁵⁹Zelinková, O. Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program. 2001, s.157,165

Nelze jednoznačně souhlasit jen s jednostranným pohledem možného vlivu na poruchy chování u dětí. Je nutné vzít do úvahy všechny vlivy a jejich sloučením nalézt cestu, jak výchovu uchopit v její komplexnosti. Zda na poruchy chování působí více rodinné prostředí a výchova nebo geny nelze definitivně odpovědět. Co bude vědecky zkoumané, může být zároveň i zpochybňováno.

Tomu, kdo a jak může přispět ke zdárnému řešení či eliminaci výchovných problémů, věnujeme následující kapitoly.

4 PÉČE O JEDINCE S PORUCHAMI CHOVÁNÍ

O jedince s poruchami chování mohou pečovat instituce náležející do resortu ministerstev školství, mládeže a tělovýchovy, spravedlnosti, zdravotnictví, práce a sociálních věcí, a to na úrovni poradenství nebo ústavní péče.⁶⁰

Významně se na péči a pomoci podílí i sociální pedagogika. Bakošová zmiňuje, že cílem v systému komplexní péče je poskytnout pomoc dětem, mládeži a dospělým v různých typech prostředí hledáním optimálních forem pomoci a kompenzováním nedostatků. Cílem je přeměna lidí a společnosti prostřednictvím výchovy. Na základě uvedeného se domnívá, že přežít může výchova jako pomoc. Výchova podle sociální pedagogiky má provázet dítě životem tak, aby umělo plnohodnotně prožít život. Ve výchově se musí zohlednit všechny poznatky a vychovávat člověka tak, aby došlo ke spojení srdce a mysli.⁶¹

4.1 Preventivně výchovná pomoc

Každodenní život nás vede k tomu, aby se apelovalo na prevenci. Když se dozvíme, že nějaký mladý člověk v něčem selhal, vždy si položíme otázku: „Nedalo se tomu zabránit?“ Proto je nyní nutné se více věnovat takovým osobám, které zažily negativní zkušenosti a aktivně se věnovat výchově, aby se předešlo některým současným neblahým trendům.⁶²

Prevence neznamena jen zlu předcházet, neutralizovat negativní zkušenosti, ale také usilovat, o to, aby mladí lidé nedělali chyby, výchovně působit, tak, aby zůstal co nejmenší prostor na špatné chování či nevhodné skutky. Není jen anticipováním ani upozorněním, informací, komunikací, poselstvím. Předcházet znamená umění pozitivně vychovávat předkládáním dobra přes přiměřené strhující zážitky, které jsou schopné přitahovat svou krásou - umění pomáhat mladým růst „vnitřně“ působením na vnitřní svobodu a potlačení všech vnějších vlivů a formalismu - umění získat si jejich srdce, aby se radostným uspokojením rozhodli pro dobro, napravovali své chyby a připravili se solidní utvoření svého charakteru „na zítřek“.

---

⁶⁰Pipeková, J.a kol. Kapitoly ze speciální pedagogiky. 1998

⁶¹Bakošová. Z., Sociální pedagogika jako životná pomoc. 2008, s.52

⁶²Hardy, Múhlpachr, Dudášová, Sociální patologie rodiny. 2011, s. 185

Pojem prevence přišel z medicíny. Prastaré medicínské pravidlo říká, že je lépe nemoci předcházet než ji léčit. Prevence znamená soustavu takových opatření, která mají předcházet rizikovým projevům chování, nemocem, drogovým závislostem, zločinům, nehodám, neúspěchu ve škole, sociálním konfliktům, násilí apod. Taková opatření se nazývají preventivní čili ochranná.

Prevence projevů rizikového chování se dělí na **primární, sekundární a terciární**. Prevence primární se dále dělí na prevenci nespecifickou a specifickou. Cíle, metody a prostředky se liší podle typu prevence.

Rizikovým chováním rozumíme takové vzorce chování, v jejichž důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu sociálních, výchovných, vzdělávacích, zdravotních a dalších rizik pro jedince nebo společnost.

1. **Primární prevencí** se rozumí veškeré konkrétní aktivity realizované s cílem **předejít problémům a následkům** spojených s rizikovými projevy chování, případně minimalizovat jejich negativní dopad, včetně dalšího šíření, nebo tyto problémy oddálit do co nejpozdějšího možného věku.
2. **Sekundární prevence** – slouží k předcházení vzniku, rozvoji a přetrvávání rizikového chování. V tomto pojetí je sekundární prevence název pro **včasnou intervenci, léčení a poradenství**. Hlavním cílem je podpora a pomoc vést smysluplný a spokojený život.
3. **Terciární prevence** se zaměřuje na ty osoby, které nejsou ochotny či schopny se rizikového chování vzdát. Cílem je realizace specifické intervence a opatření vedoucích ke změně rizikového chování, jež by mohlo mít za následek poškození zdravotního stavu nebo jejich sociální situace. Jedná se o **předcházení následků a dalším škodám rizikového chování**.⁶³

Nárůst různých projevů rizikového chování včetně zneužívání návykových látek v populaci mládeže a dětí školního věku se stává celospolečenským problémem. Děti patří k nejohroženější skupině. Proto je důležité **zahájit primární prevenci právě v době základní školní docházky**, poskytnout žákům co nejvíce informací o drogové

---

⁶³<http://www.ostrovzl.cz/prevence>

problematicke, samozřejmě přiměřeně k věku žáků, naslouchat jejich problémům a otevřeně s nimi hovořit i na neformální úrovni.

MŠMT vydalo v souladu s výše uvedenými problémy materiál s názvem **Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 21291/2010-28 ve znění zveřejněném v lednu 2012.**

V podmínkách školy je následně zpracována školní preventivní strategie, která je tak dlouhodobým preventivním programem pro školy a školská zařízení. Je součástí školního vzdělávacího programu. Vychází z omezených časových, personálních a finančních investic zaměřuje se na nejvyšší efektivitu, kde definuje dlouhodobé a krátkodobé cíle preventivní výchovy. Je naplánována tak, aby mohla být řádně uskutečňována. Přizpůsobuje se jak kulturním, tak sociálním či politickým okolnostem i struktuře školy. Oddaluje, snižuje výskyt a brání rizikovým formám chování, dále zvyšuje schopnost žáků činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí. Pomáhá především těm jedincům, kteří pocházejí z nejvíce ohrožených skupin jako minoritám, cizincům či dětem při zajištění jejich lidských práv a povinností. Podporuje zdravý životní styl, tj. harmonickou rovnováhu tělesných i duševních funkcí s pocitem spokojenosti, chuti do života, tělesného i duševního blaha, výchovy ke zdraví, osobní a duševní hygienu, zdravou výživu a pohybové aktivity.

V souvislosti s tímto programem se zavádí následující úkoly do škol:

- zavádění etické a právní nauky, výchovy ke zdravému životnímu stylu, preventivní výchovy do výuky
- uplatňování různých forem a metod působení na jednotlivce, skupiny dětí a mládeže, zaměřeného na podporu rozvoje jejich osobnosti a sociálního chování
- vytváření podmínek pro smysluplné využití volného času
- spolupráce s rodiči a osvětová činnost pro rodiče v oblasti zdravého životního stylu
- průběžné sledování konkrétních podmínek a situace ve škole z hlediska rizik a výskytu patologických jevů a také uplatňování různých metod a forem umožňujících včasné zachycení ohrožených dětí a mladistvých

- diferencované zařazení preventivních aktivit a programů speciálně zaměřených na jednotlivé rizikové skupiny dětí a mládeže
- poskytování a zajištění poradenských služeb pro žáky, rodiče, pedagogy a vychovatele

Rizikového chování zahrnuje především tyto aktivity v oblasti prevence:

- a) násilí a šikanování
- b) záškoláctví
- c) kriminality, vandalismu, delikvence a jiných forem násilí
- d) ohrožování mravní výchovy dětí a mládeže
- e) xenofobie, rasismu, intolerance a antisemitismu
- f) užívání návykových látek včetně alkoholu a kouření, anabolik, medikamentů a dalších látek
- g) netolismu (virtuálních drog) a patologického hráčství (gambling)
- h) diváckého a mediálního násilí
- i) komerčního sexuálního zneužívání dětí
- j) syndromu týraných a zneužívaných dětí
- k) sekty a sociálně patologické náboženské hnutí⁶⁴

4.2 Preventivně výchovné systémy

Od preventivního výchovného systému Dona Bosca uplynulo již 200 let, ale jeho myšlenky jsou aktuální i dnes. Jeho tajemství výchovných a sociálních úspěchů je založené na důvěře v rozumnost výchovných metod, na úctě k náboženství a na laskavosti, která otvírá srdce dětí a mladých lidí. **Cílem Boscova výchovného úsilí je dosažení lidské normality, tj. počínat si za všech okolností přirozeně, rozumně, normálně.** Výchovu vždy řídí rozum, který nečeká na to, až svěřenec udělá chybu. Je třeba jej stále upozorňovat na úskalí nevhodného chování a předcházet mu pomocí prevence. Rozum má provázet trpělivost a láska i při káráni a rozkazování. To jsou myšlenky, na něž se na dlouhá léta zapomnělo a jimiž bychom se měli řídit i v dnešní praxi.

---

⁶⁴<http://www.zsamsbohdalice.cz/zs/koncepce-primarni-prevence-rizikoveho-chovani-u-deti/>

Aktivity odrážející se v programech zacházení s mladistvými a dětmi si představoval Bosco jako:

- vzdělávací programy,
- speciální výchovné postupy a aktivity,
- pracovní činnosti,
- volnočasové (esteticko-výchovné a sportovní aktivity),
- extramurální metody (posilování vnějších vztahů s rodinou), další dle zájmu a chování jedince.⁶⁵

Společnost bude dobrá, jestli mládeži poskytne dobrou výchovu.

Bosco, 1881

V posledních několika letech vzniká řada iniciativ uplatňujících netradiční formy péče o jedince s poruchami chování ve smyslu prevence a terapie s cílem předcházet poruchám chování a následnému umístění jedince do náhradní výchovné péče. V roce 1991 byla zákonem č. 390/91 Sb. zřízena střediska výchovné péče pro děti a mládež (SVP) jako součást sítě institucí preventivně výchovné péče a zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Od roku 1998 jsou střediska zařazena do nového systému pedagogicko-psychologické poradenství, které tvoří pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra a střediska výchovné péče.⁶⁶

Matějček tvrdí, že výchovným prostředkem není jen vyučování, ale sdílení. Tento přístup tzv. asistence uplatňují některé nevládní organizace. Pro děti je velmi důležitý pozitivní vzor. **Výchovný systém škol a dalších zařízení je třeba zaměřit na preferenci kladných hodnot, které je třeba předávat zajímavým způsobem.** Školy mohou nabízet spoustu preventivních aktivních programů a mimoškolních aktivit pro děti a mládež využívajících pozitivních vlastností dětí, jako kreativita, smysl pro spravedlnost, flexibilita, energie a vitalita. Preventivní programy by neměly být zaměřeny pouze na jednotlivé negativní jevy, ale měly by postihovat problematiku rizikového chování jako celku.⁶⁷

---

⁶⁵Hardy, Múhlpachr, Dudášová, Sociální patologie rodiny. 2011, s.178,216

⁶⁶Pipeková, J., a kol. Kapitoly ze speciální pedagogiky. 1998

⁶⁷Matějček. Z., Úloha a možnosti učitele v prevenci rizikového chování mladistvých. 2002

Jako dalším možným systémem prevence jsou **Ochranné faktory**:

- silné vazby s rodinou, přáteli a učiteli
- zdravé standardy nastavené rodiči, učiteli a vedoucími zájmových kroužků
- příležitost zapojit se do rodinného života, školních a zájmových aktivit
- společenské a studijní dovednosti umožňující zapojení do těchto aktivit
- schvalování a prosazování pozitivního chování.

Řada autorů se domnívá, že velmi důležitým způsobem, jakým školy mohou bránit kriminalitě mladistvých, je **morální výchova**. Upozorňují na to, že mnozí žáci si prostě nepřipouštějí, že určité chování je nevhodné a že kdyby školy dokázaly předat žákům pevnější morální zásady a hodnoty, pomohly by jim odolat pokušení spáchat zločin.⁶⁸

V prevenci je důležitá i **metoda pozitivního příkladu**, která patří do skupiny metod podporujících a intenzifikujících aktivitu vychovávaného jedince. Podle Czapowa do stejné skupiny patří organizování výchovného působení na disciplínu a také metoda osobního vlivu, kterou lze chápat jako osobitou variantu pozitivního příkladu, poněvadž jejím zásadním prvkem je příklad vychovatele. V práci se sociálně nepřizpůsobivou mládeží musí učitel/vychovatel svými postoji povzbuzovat mládež ke správnému chování. Důležité jsou konsekvence, požadavky, respekt a současně pocit vychovávaných jedinců, že jejich záležitosti jsou záležitostmi vychovatele, který jim rozumí, akceptuje, respektuje jejich rozdílnost. Vychovávaní jedinci by měli mít k vychovateli důvěru.⁶⁹

Souhlasím s názorem, že **rodinné prostředí je základním činitelem, které na dítě působí od nejútlejšího věku. Největší vliv na dítě mají rodiče, sourozenci, prarodiče a širší rodina. Vliv na dítě v rodině je nenahraditelný, proto zdravá, fungující rodina, šťastné, harmonické prostředí, kde je základem láska, porozumění a tolerance je nejlepší prevencí před veškerými patologickými jevy.**⁷⁰

---

⁶⁸ Kyriacou, CH., Řešení výchovných problémů. 2005, s.76

⁶⁹ Czapov, Jedlewski, Pedagogika resocjalizacyjna.1981

⁷⁰ Hardy, Múhlpachr, Dudášová, Sociální patologie rodiny. 2011, s.127

4.3 Dílčí závěr

Docílit se zřeknutí již rozvinutých poruch chování u dětí je velmi nesnadné, a proto zásadní důležitost má účinná prevence. Nejde jen o osvojení si celoživotního zdravého životního stylu jako správná výživa, tělesný pohyb či režim dne. Jde tu o mnohem víc, a to především o vyvarování se rizikovému chování v dětství a během dospívání. Nejúčinnější prevence je primární, jejímž cílem je zabránit rozvoji syndromu poruch chování. Je lepší se důkladně věnovat problémům vzniku nežádoucího chování u dětí, než je následně mnohem obtížněji řešit.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ VLIVU RODINNÉHO PROSTŘEDÍ NA PORUCHY CHOVÁNÍ DĚTÍ

Druhá část práce je postavena na empirickém výzkumu, který navazuje a opírá se o poznatky z teoretické části. Pomocí metod pozorování a kazuistiky se budu snažit o porovnání a zhodnocení odlišností v daných případech. Výzkum doplňuje rozhovor z řad pedagogů věnovaný výskytu poruch chování u žáků na ZŠ a možností řešení. Výzkum je zaměřen na žáky ZŠ v Moravské Třebové a možnou příčinou jejich sklonu k poruchám chování. Mou snahou je pochopit a porozumět vzniku poruch chování u dětí, které teprve nastupují na svou životní dráhu a vyrovnávají se s prvotními problémy školní docházky, začleněním do kolektivu a s povinnostmi, které v tomto období nastávají. Mnohdy je to právě škola, která jako první upozorňuje a řeší nedostatky v chování v souvislosti s nefunkční rodinou. Ačkoli u takto malých dětí nemusí být poruchy chování ještě viditelné, je důležité včasným podchycením a odhalením podstaty problému předejít dalšímu rozvoji a zpevňování nežádoucího chování. Je třeba poukázat na to, jak velký vliv může mít neuspořádané rodinné zázemí na patologické projevy dětí. Tím, že budeme znát zdroj příčiny, můžeme pak efektivněji a důkladněji s dítětem, ale i s rodinou pracovat.

V rámci výzkumného šetření jsem si zvolila tyto hypotézy, na které budu hledat odpovědi:

Dysfunkční rodina jako možná příčina vzniku negativního chování u dětí.

Děti s poruchou chování narušují vzdělávací a edukační činnost pedagogů.

Včasnou diagnózou je možné výchovné potíže odstranit nebo je alespoň zmírnit.

5.1 Kvalitativní výzkum

Podstatou kvantitativního výzkumu je nestrukturovaný popis psychických jevů nebo dějů a na něho navazující všestranná a důkladná analýza s cílem podat vysvětlení těchto jevů nebo dějů ve všech vzájemných vztazích a souvislostech. Základem je osobní kontakt výzkumníka s respondenty a účast ve zkoumané situaci. Dále orientace na jedinečnost případu a hledání jeho širšího společenského a historického kontextu.

Při kvantitativním výzkumu jde pouze o vyslovování subjektivních názorů výzkumníka a jeho názor rozhoduje o platnosti či neplatnosti hypotéz.⁷¹

S přispěním kvalitativního výzkumu hledáme cesty k porozumění celkového kontextu a psychosociálních a emočních aspektů vzniku poruch lidského chování, které se promítá do celospolečenského života. Je důležité nezkoumat, kolikrát se daný jev vyskytl, ale zabývat se otázkami proč? Snažit se pochopit podstatu sociální struktury daného fenoménu. Pro lepší porozumění výzkumné části jsem zvolila speciálně - pedagogické kazuistiky za pomoci studia literatury Hučík-Hučíková. Cílem kazuistiky je získat odpovědi na užší praktický problém, kterým lze vysvětlit některé fenomény interakcí. Tím získáme nejen podrobný popis a pochopení konkrétního případu, ale i komparaci podobných případů. Pro splnění účelu kazuistiky žáka jsem zvolila speciálně-pedagogickou kazuistiku, pro niž je charakteristický popis a rozbor jednotlivého případu postiženého jednovlivce na základě komplexní písemné dokumentace i jiných zprostředkovaných informací a vlastního studia. Důležité je zaměření na získání celkového obrazu o jednovlivci, do kterého se zahrnují charakteristiky osobnosti, vývin sledované poruchy, příznaky, zážitky, postoje, zdravotní stav, postavení ve společnosti, integrace s prostředím, sociální rozvoj atd.

Kazuistiky členíme podle zaměření a podle jednotlivých druhů postižení. V případě poruch chování pracujeme s etopedickou kazuistikou, která poskytuje širokou škálu informací a údajů popisujících vznik a vývoj jednotlivých typů poruch chování konkrétního jedince a relevantních vnitřních a vnějších činitelů (rodinné prostředí, socio - kulturní zázemí, sociální vztahy, průběh výchovy a vzdělávání, rozumové schopnosti a lékařské vyšetření). Poukazuje též na pozitivní stránky osobnosti jednovlivce s poruchou chování, o které se může speciální pedagog ve výchově opřít.⁷²

---

⁷¹Vízdaľ, F., Základy psychologie 2008

⁷²Hučík, Hučíková, 2008, s. 19

Metoda sběru dat

Jako výzkumná kvalitativní metoda byla zvolena analýza spisového materiálu spojená s pozorováním dětí během vyučování a při volnočasových aktivitách. V praktické části práce vycházím převážně z empirických dat, které jsem získala při práci s dětmi a studiem spisového materiálu ZŠ. Cílem mé práce je analyzovat jednotlivé případy problematického chování u dětí na 1. stupni ZŠ v jeho komplexnosti a zjistit, zda existuje souvislost mezi určitými formami poruch chování a rodinným zázemím. Dále se pokusím zjistit hlavní zátěžové faktory vedoucí respondenty k negativnímu jednání. Pomocí této analýzy jdoucí do hloubky tak přispět k přesnějším výsledkům objektivního pohledu na skutečnost jaký jedinec byl, je a prognózou jaký by mohl být v budoucnosti, a zamezit tak dalšímu tápání v edukačním procesu.

Výběr respondentů

Výběrový vzorek respondentů je složen z dětí ZŠ v Moravské Třebové, s kterými pracuji nebo jsem v kontaktu jako asistentka pedagoga na ZŠ. Jedná se děti na 1. až 5. stupni ZŠ. Vytypovala jsem skupinku dětí různého věku, které mají opakované problémy s chováním, a snažila jsem se detailně prozkoumat možné souvislosti jejich jednání s negativním vlivem rodinného prostředí.

Předmět výzkumu

Předmětem výzkumu jsou děti na 1. stupni ZŠ, u kterých se začínají objevovat problémy s chováním nebo se s nimi již delší dobu potýkají. Snažím se přijít na možné důvody, které je k tomuto chování vedou, a zároveň poukázat na možná úskalí výchovy v různých typech rodin.

V praktické části vycházíme ze studia spisové dokumentace poskytnuté ZŠ a z pozorování vybraných objektů. Pomocí diagnostické metody poskytují anamnézu rodinnou, osobní a charakteristiku rodinného prostředí vybraného vzorku dětí, která je použita v metodě kazuistiky. Dále přikládám hodnocení třídního učitele a asistenta pedagoga. Jedná se o výběr záměrný, který poukazuje na různé projevy poruch chování a možnou souvislost s poměry v rodině.

Použití výsledků pro praxi

Pomocí zpracovaných kazuistik se snažím vymezit možnosti vzniku a náprav poruch chování v edukačním procesu. Výsledky případových studií mohou být použity pro další práci v oboru sociální pedagogiky zabývající se chováním dětí a zároveň posloužit jako rada pro pedagogy, výchovné poradce, rodiče a pro ty, kteří s dětmi pracují v různých zájmových činnostech. Nabízí se také možnost tímto způsobem informovat veřejnost v rámci rozšíření znalostí týkající se poruch chování a jejich prevence.

5.2 Kazuistiky

KAZUISTIKAč.1

Jméno: ZP

Rok narození: 2002

Pohlaví: mužské

Rodinná anamnéza

Chlapec pochází z rozvedené rodiny. Manželství bylo rozvedeno v roce 2008 z podnětu otce, který rodinu opustil. Matka jako důvod uvedla dlouhodobé spory, otcovu vulgaritu, špatný vliv na syna. Otec oponoval matčiným zanedbáváním péče o děti a rodinu.

Otec: narozen 1968, rozvedený, středoškolské vzdělání, pracuje jako řidič dálkové dopravy.

Matka: narozena 1970, rozvedená, vyučena, momentálně nezaměstnaná.

Sourozenci: sestra narozena 1998, žákyně 8. třídy ZŠ, žije ve společné domácnosti s matkou.

Po rozvodu se rodiče dohodli na společné péči o děti. Otcí byl do péče svěřen syn, ale vzhledem k jeho časové vytíženosti v zaměstnání byl po půl roce svěřen do výchovy k matce. Toto rozdělení způsobilo velký problém v sourozeneckých vztazích, které se ještě prohloubily po svěřením syna matce. Matka výchovu sama přestala zvládat a upřednostňovala dceru před synem, kterého často obviňovala, že se podobá otcí a bude jako on. Dítě začalo reagovat na tyto traumatizující události změnami v chování. Začaly se u něho projevovat výchovné problémy, zanevřel na svého otce, nerespektuje autoritu matky a žárlí na svou sestru.

Matka s dětmi žije v městském prostředí ve dvoupokojovém bytě, který má v osobním vlastnictví. Sourozenci mají společný pokoj.

Matka si po rozvodu nenašla žádného stabilního partnera, má časté krátkodobé známosti.

Otec žije dlouhodobě ve vztahu se svou družkou, se kterou vychovávají společnou dceru.

Matka s otcem nevyhledávají kontakt, jejich komunikace je omezená, navíc často končí vzájemným osočováním a vytýkáním si problémů. Otec děti nenavštěvuje a pozornost věnuje pouze své nové rodině.

U sourozenců vzhledem k jejich rozdělení došlo k vzájemnému odcizení a nedostatky v rodinné výchově poznamenaly vzájemné soužití. Vztahy v širší rodině jsou špatné. Prarodiče z otcovy strany se s dětmi téměř nestýkají a z matčiny strany taktéž nevyhledávají kontakt.

Osobní anamnéza

Aktuálně jedenáctiletý, fyzicky přiměřeně vyspělý a vzhledný chlapec. Narozený v druhém těhotenství, porod v porodnici, spontánní, včasný, záhlavím. Původní váha 3090 g s délkou 50 cm. Chlapec navštěvoval MŠ od tří let, nyní je žákem 4. ročníku ZŠ. První ročník ukončil s vyznamenáním bez větších výchovných potíží. Během školních prázdnin proběhl jeho návrat do péče matky a se začátkem školního roku se začaly objevovat první výchovné problémy v komunikaci s dospělými a později i se spolužáky, neakceptování pravidel, odmítání spolupráce, vyrušování v hodinách. Školu navštěvuje pravidelně a vyučování nevynechává. S nástupem do třetího ročníku se objevily výraznější problémy v chování týkající se slovního i tělesného napadání spolužáků a začínají se objevovat časté absence, které matka omlouvá a problémy bagatelizuje. Nastalo i zhoršení školního prospěchu. Matce byla doporučena návštěva PPP. Po setkání s třídní učitelkou nastalo mírné zlepšení v chování, které se po vánočních prázdninách opět začalo zhoršovat.

Zpráva z psychologického a speciálně pedagogického vyšetření

Zdeněk byl během vyšetření negativně emočně naladěný, poněkud snížená sociální distance, roztěkaný, tenzní, nejistý. Pomalejší pracovní tempo, latence při řešení úkolů. Intelektová kapacita se pohybuje v pásmu horního nadprůměru. Chlapec prokázal průměrné matematické dovednosti a dobrou vizuální paměť. Ostatní zkoušky byly spíše pod hranicí normy. Brzy nastupující únava prohlubovala psychomotorický neklid, zvýrazňovala dekoncentraci pozornosti a celkově výsledky práce. Osobnost dětsky nezralá, temperamentově dosud nevyhraněná, orientovaná spíše introvertně. Pochvala a povzbuzení hoča aktivuje a zvyšuje jeho sebejistotu.

Ve specifických zkouškách se projevuje nezralost CNS, která se však výrazněji nepromítá do čtení a psaní. Čtenářské dovednosti se pohybují v dolním pásmu průměru. Čte s drobnými chybami. Vzhled písma v normě. Vizuální diferenciaci je rozvinuta lépe. Ve verbální praxi je Zdeněk neobratný.

Chlapec po většinu času spolupracoval, později se u něj začal projevovat neklid a únava.

Hodnocení třídním učitelem

Vědomostní úroveň je přiměřená dosaženému vzdělání, v učivu ZŠ se dokáže ve všech předmětech zorientovat, nemá výrazné nedostatky. Při vyučování často vyrušuje, hůře se soustředí a nerespektuje autoritu učitele. V kolektivu jedná impulzivně a vyvolává rozepře mezi dětmi, je konfliktní typ.

Hodnocení asistenta pedagoga

Vztah matky a syna působí navenek bezproblémově, ale při hlubší analýze ji nerespektuje, není pro něj autoritou. Každý si žije ve svém vnitřním světě. Z. má pocit, že jej matka nechápe, odvrhuje a upřednostňuje sestru. Po návratu od otce ztratil důvěru nejen v něho, ale i v okolí. Stáhl se do sebe a své problémy řeší neadekvátním chováním. Je citlivý na rodinné téma a vyhýbá se hovoru o ní. Působí introvertním dojmem, má pocit, že je odvrhnutý a nepochopený. Mívá časté výkyvy nálady, těžko snáší kritiku a komunikace s ním bývá složitá. Hodnotová orientace je zaměřena spíše materiálně. Výrazná absence pozitivního mužského vzoru.

Chlapec chodí moderně oblečený, ošacení je zachovalé a čisté.

Charakteristika rodinného prostředí

Jde o neúplnou rodinu, která je příkladem toho, jak je těžké proniknout do intimního rodinného prostředí. Otec o chlapce nejeví zájem a neinformuje se o jeho prospěchu ani chování. I po opakovaných urgencích ze strany matky doposud o řešení chlapcových problémů neprojevil zájem. Matka se školou spolupracuje. Po domluvě s výchovným poradcem pokaždé přislíbí nápravu, ale po krátké době poleví a problémy se opět zhorší. Upřednostňuje konzumní život a zábavu před výchovou syna.

Prognóza

V celkovém hodnocení žáka považujeme za kritický bod rozvod a předání syna z otcovy péče do péče matky. Syn na otce zanevřel a odcizil se sestře i matce. Matka sice projevuje zájem o chlapcovo chování a prospěch, ale není důsledná. Vzhledem k situaci v rodině je možné jako příčinu poruchy chování označit citovou deprivaci dítěte. Velmi důležitou úlohu v chlapcově životě sehrál otec, který mu jako mužský vzor chybí, a svým přístupem odmítá tyto problémy kompenzovat. Tato kazuistika demonstruje upřednostňování individuálních zájmů otce v souvislosti s narušením funkčnosti rodiny a dopad na dítě. Problémy se převážně vyskytují v emocionálním úseku života dítěte. Předpokládám, že pokud nedojde k jeho opětovnému zapojení do výchovného procesu, bude se chlapcovo selhávání v chování prohlubovat.

KAZUISTIKA č. 2

Jméno: M. L.

Rok narození: 2002

Pohlaví: mužské

Rodinná anamnéza

Chlapec pochází z neúplného rodinného prostředí. Rodiče se rozvedli v roce 2011 po vzájemné dohodě. Matka jako příčinu rozchodu uvádí dlouhodobé spory, které vyvrcholily po vážné autonehodě v roce 2010, při které se vážně zranil jejich tehdy osmiletý syn M. Tato autonehoda a následná synova hospitalizace prohloubily krizi v rodině, která vyvrcholila vzájemným odcizením a rozvodem.

Otec: narozen 1970, rozvedený, středoškolské vzdělání, pracuje jako opravář aut.

Matka: narozena 1975, rozvedená, vyučena, pracuje jako prodavačka.

Matka žije se synem v městském třípokojovém bytě. Krátce po rozvodu si našla partnera, který tento byt obývá společně s nimi. Ekonomické zabezpečení je na dobré úrovni.

Otec nemá žádnou stabilní partnerku.

Po rozvodu byl syn svěřen do péče matky, což otec velmi těžce nese. Matka s otcem komunikuje jen sporadicky, jejich komunikace je vzhledem k otcovu neustálému osočování velmi vypjatá, až agresivní. Otec matku neustále obviňuje z nedbalosti při řízení auta. Chlapci tvrdí, že matka způsobila nehodu záměrně, s úmyslem jej zabít. Matka uvádí, že se syn od otce vrací rozrušený a odmítá s ní komunikovat.

Od té doby se u dosud bezproblémového chlapce začaly vyskytovat poruchy v chování projevující se nekázní, vyrušováním při vyučování, neplněním školních povinností a zhoršením prospěchu. Matku nejdříve oslovila třídní učitelka a po stupňujících se problémech byla pozvána i k výchovné poradkyni. Matka tvrdí, že za zhoršením syna stojí nabádání otce proti ní. Otec se na syna v poslední době informuje pouze telefonicky.

Osobní anamnéza

Aktuálně čtrnáctiletý chlapec, drobnější postavy. Narozený z 1. těhotenství, porod v porodnici, včasný, záhlavím. Porodní váha 3 kg s délkou 49 cm. Raný psychomotorický vývoj v průměru. Překonal běžné dětské nemoci. Mateřskou školu navštěvoval od tří let. V roce 2010 šest týdnů hospitalizovaný v nemocnici se zraněním hlavy po vážné autonehodě. Do 2. ročníku ZŠ prospíval bez výraznějších problémů, mírné zhoršení nastalo během rozvodového řízení. Po rozvodu se stupňují problémy v chování, komunikaci a prospěchu. Chlapci byla udělena v prvním pololetí důtka třídního učitele. Mezi jeho zájmy patří převážně hra na PC a sledování TV.

Hodnocení třídním učitelem

Chlapec má snížený zájem o učení, nedostatečná koncentrace pozornosti během vyučování, nedbalá domácí příprava a časté zapomínání pomůcek. Mezi nejčastější výchovné prohřešky patří vyrušování, afektované chování ke spolužákům, neochota spolupracovat a nerespektování pokynů vyučujícího. Často bývá negativně emočně naladěný s psychomotorickým neklidem, jenž se projevuje poposedáváním, otáčením apod. Tempo má lehce snížené a těžce snáší kritiku. Mívá časté, matkou však omluvené, absence. Matka navštěvuje třídní schůzky pravidelně. S třídní učitelkou je v telefonickém kontaktu. K řešení akutních problémů se dostavuje okamžitě. Otec se dostavil na vyzvání pouze dvakrát. Většinou se informuje telefonicky. Rodičům byla doporučena návštěva u školního psychologa.

Hodnocení asistenta pedagoga

Chlapec chodí moderně oblečen. Vyhýbá se očnímu kontaktu a neochotně komunikuje. Jeho negativní postoj ke škole se projevuje častým vyrušováním v hodině, nevhodnými poznámkami a neplněním si svých povinností. Ve školní družině se drží stranou a odmítá kolektivní hry a spolupráci. Matku citově vydírá. Neustále si stěžuje na zaujatost učitelů či hrubé chování dětí vůči němu. Já osobně jsem byla obviněna, že jsem nezasáhla, a dokonce přihlížela, jak chlapce bijí žáci z vyšších ročníků. Je velmi obtížné tyto chlapcovy výmysly, kterými si říká o větší pozornost, matce vyvracet.

Hoch se pohybuje mezi shovívavou, rozmazlující matkou a autoritativním otcem projevujícím zášť vůči své bývalé ženě a jejímu nynějšímu příteli. Po každé návštěvě u otce se chlapcovy problémy stupňují a projevuje se u něj negativní postoj vůči matce. Aplikované pedagogické postupy a formy byly zatím neúčinné.

Charakteristika rodinného prostředí

Jedná se o neúplnou rodinu s jedním dítětem. Chybí komunikace mezi rodiči a panuje zde nesoulad ve výchovném působení. Matka syna omlouvá a jako viníka jeho nevhodného chování označuje otce a jeho negativní postoj vůči ní. Otec odmítá spolupracovat a svým chováním vyvolává konflikty v rodinném soužití své bývalé ženy a narušuje synův vztah k matce. Chlapec si svým chováním vynucuje neustálou pozornost a vyvolává střety mezi všemi zúčastněnými. Mezi rodiči panuje značná rivalita a soupeření o synovu přízeň. Oba rodiče odmítají odbornou péči.

Prognóza

V klientově případě velkou úlohu hraje selhání rodiny a následné komunikační problémy mezi rodiči. Eskalace problémů otrásla jistotami dítěte a ohrozila naplnění potřeby bezpečného domova. Chlapec necítí stabilní půdu pod nohama a neví, na koho z rodičů se může s důvěrou obrátit. Trpí osobními problémy jako jsou změny nálady, neklid, únik od společnosti atd. Stálé neshody v rodině se vzájemným obviňováním a nejednotné výchovné přístupy přispívají k narušení výchovných funkcí. Na základě uvedeného by byla ideální nekonfliktní komunikace mezi rodiči, jejich vzájemná spolupráce a zájem o chlapcovy problémy. Vzhledem k situaci, jaká v rodině vládne, se jeví prognóza na zlepšení chlapcova stavu jako nejistá.

KAZUISTIKA č. 3

Jméno: P. S.

Rok narození: 1999

Pohlaví: mužské

Rodinná anamnéza

Chlapcovi rodiče nejsou oddáni. První sourozenec pochází z předchozího vztahu, další tři z nynějšího. Jedná se o romskou rodinu žijící v pronajatém městském bytě. Ekonomické zabezpečení rodiny je minimální, oba rodiče jsou nezaměstnaní a neplatiči. Rodina převážně využívá sociálních dávek. Hygienické podmínky jsou slabé, zanedbaná péče a nedostatečné hygienické návyky.

Otec: narozen 1968, vzdělání ZŠ, nezaměstnaný,

Matka: narozena 1972, vzdělání: praktická škola, nezaměstnaná, dítě z prvního vztahu,

Sourozenci: 1. bratr narozen 1987, 2. bratr narozen 2000, 3. bratr narozen 2004, sestra narozena 2008

V rodině užívání alkoholu u obou rodičů, otec tráví čas hrou na výherních automatech, časté fyzické napadání manželky a dětí. Podezření na domácí násilí.

Osobní anamnéza

Aktuálně čtrnáctiletý chlapec, zanedbaného vzhledu. Narozený z druhého těhotenství. Porod předčasný v 7. měsíci, nedonošený, porodní váha 1285g, 47 cm, dva měsíce v inkubátoru. Překonal běžné dětské nemoci, v zimním období často nemocný, vážně nemocný nebyl a neměl ani žádný vážný úraz. MŠ navštěvoval. V roce 2010 přestoupil do ZŠ v M.T. Jako důvod přestupu uváděli rodiče zaujatost ze strany učitelů na předcházející škole. Chlapec se zpočátku jevil klidně, neměl problém s navázáním kontaktu. Později se začaly postupně dostavovat výchovné problémy, které se projevují nepokojem, vyhledáváním konfliktů mezi dětmi, nerespektováním autority, častým vyrušováním v hodině, neplněním školních povinností. Dne 12. 10. 2012 došlo ke krádeži sladkostí. Je často napomínán a usměrňován. Svým chováním často podněcuje ostatní k neposlušnosti a nekázní. Vyskytuje se u něj velmi častá absence - ke dni 15. 1. 2013

činila 130 hodin. Vztah k hodnotám má deformovaný vlivem a úrovní rodiny. Hygienické návyky přiměřené, ale často nedbalé. Zájmy- hra na PC, sport, pohybové hry.

Hodnocení třídním učitelem

Úroveň rozumových schopností je podprůměrná. Na podnět třídní učitelky proběhlo v rodině sociální šetření s výsledkem slabé péče a nedostatečného zajištění hygienických návyků. Rodiče byli pozváni do školy za účelem nápravy ve vztahu spolupráce se školou. Chlapcův prospěch je velmi ovlivněn chováním. Je vznětlivé povahy, bývá drzý k vyučujícím a mívá vulgární poznámky. Předčasné sexuální dozrávání.

Ve vyučování bývá nesoustředěný, jeho výkony mají výkyvy. Ke dni 15.1. 2013 jeho žákovská knížka obsahuje 15 zápisů o zapomínání, 11 o chování, 12.10.- krádež sladkostí v obchodním středisku, 30.11. - poškození dveří na chlapeckých toaletách. Prospěch je podprůměrný.

Záznam o školní výchovné komisi

Dne 15.1.2013 proběhlo jednání s matkou žáka P.S., na kterém byly projednány následující záležitosti:

- vulgární mluva,
- neplnění školních povinností, zapomínání,
- v hodinách opakovaně přes napomenutí vyučujícího vyrušuje, má nevhodné poznámky, omlouvá a je drzý.

Na základě těchto podkladů mu bude v pololetí udělen kázeňský postih v podobě DŘŠ - za nekázeň a nevhodné chování ve vyučování.

Vyjádření matky: přiznává, že syna nezvládá, ale zároveň jej omlouvá a jeho prohřešky bagatelizuje. Přislíbila nápravu a dohled nad plněním jeho školních povinností.

Zájem rodičů o výchovu syna škola jako opravdový nehodnotí.

Psychologické vyšetření

Intelektová kapacita chlapce se aktuálně pohybuje při spodní hranici pásma průměru. Pracuje v pomalejším pracovním tempu, občas zbrklý. Egocentrismus, opozičnost, výrazná dráždivost, výbušnost, neadekvátní afektivní reakce i na zcela malé podněty. Verbální i brachiální agresivita. Sociální neaditivnost s návykem na sociálně provokativní jednání zejména ve vrstevnické skupině. Po celou dobu šetření byl patrný psychomotorický neklid, který se s přibývajícím časem a únavou stupňoval. Symptomalogie LMD, nesoustředěnost, obtíže v prostorové orientaci.

Hodnocení asistenta pedagoga

Chlapec naprosto nerespektuje autoritu, je drzý, nezdraví a provokuje. Absence pravidel chování. Své nevhodné poznámky si mnohdy ani neuvědomuje. Často vyhledává konfliktní situace a vinu svádí na ostatní. Odmítá se zapojovat do společných akcí a podněcuje ostatní k pasivitě. Upozorňuje na sebe nevhodnými způsoby, které narušují celý průběh vyučování. Upřednostňuje své osobní potřeby a zájmy.

Charakteristika rodinného prostředí

V tomto případě se jedná o šestičlennou romskou rodinu se sociokulturním znevýhodněním. Rodina preferuje nenáročné životní cíle a se školou spolupracuje minimálně. Tato studie zachycuje historii rodiny, která již dlouhodobě neplní své funkce. Svým chováním demotivují děti k učení a maří výchovné působení školy. Narušená funkce rodiny se odráží na chlapcově závadovém chování. Finanční problémy se odrážejí v celkové atmosféře soužití rodiny.

Prognóza

V této dysfunkční rodině s preferencí konzumního způsobu života a chybějící motivací ke vzdělání se náprava jeví jako nejistá. Chlapec nemá vštípeny základní normy chování a v souvislosti s patologickými jevy v rodině se u něj zesiluje kriminálně závadové jednání s potřebou uspokojovat své osobní potřeby. Rodiče pokaždé přislíbí nápravu, ale velmi brzy dojde k opětovnému selhání. Tím je narušeno mnoho výchovných funkcí rodiny, což má dopad na dítě, které si nese do dalšího života handicap, který spočívá v nedostatečném rodinném prostředí a v nevhodném vzoru obou rodičů. Kazuistika je zároveň příkladem toho, jak těžká je změna postojů rodičů vedoucí ke prospěchu jejich dítěte. Domnívám se, že se stav klienta, pokud nedojde ke změně přístupu ze strany rodičů, bude postupně zhoršovat.

KAZUISTIKA č. 4

Jméno: R. Š.

Rok narození: 2000

Pohlaví: mužské

Rodinná anamnéza

Jedná se o neúplnou rodinu. Manželství rodičů bylo značně konfliktní. Otec matku často napadal fyzicky i slovně. V roce 2008 matka s dětmi od otce odešla ke svým rodičům. Manželství bylo v roce 2009 rozvedeno, děti byly svěřeny do péče matky, vůči které byly dlouho nepřátelsky naladěné. Dávaly jí za vinu rozpad manželství a odchod od jejich otce. Otec po celou dobu vinu popírá a snaží se dostat děti do vlastní péče.

Otec: narozen 1972, rozvedený, SOU, zaměstnání: OSVČ

Matka: narozena 1975, rozvedená, vzdělání: vyučena, zaměstnávána jako dělnice,

Sourozenci: jedna sestra narozena 2004

V současné době žije matka s dětmi v městském bytě 1+1. S otcem dětí je v kontaktu a děti k němu jezdí na víkendy a na prázdniny. Dle vyjádření matky otec děti proti ní neustále navádí. Kupuje jim drahé dárky a přesvědčuje děti o matčině neschopnosti se o ně postarat. Matka pracuje na dvousměnný provoz a děti bývají často samy bez dozoru. Podle tvrzení sousedů jsou často vídány v pozdních večerních hodinách na ulici.

Mladší sestra na rodinnou situaci reaguje uzavřeností a pesimistickými náladami. U chlapce se prohlubují výrazné školní i psychické problémy. Neplní si školní povinnosti, odmítá spolupracovat, často zapomíná pomůcky, má vysokou absenci a v poslední době se u něj objevují sklony k toulání a záškoláctví.

Osobní anamnéza

Aktuálně třináctiletý chlapec, upraveného vzhledu. Narozený z prvního těhotenství. Porod v termínu bez komplikací. MŠ navštěvoval od čtyř let. Prodělal běžné dětské nemoci. Hospitalizován doposud nebyl. Nyní je žákem pátého ročníku ZŠ. První a druhý ročník ZŠ prodělal chlapec bez zvláštních pozoruhodností. Zhoršení nastalo po rozpadu rodiny. Vzhledem k vysoké absenci (130 hodin, z toho 90 % omluveno matkou), došlo k výraznému zhoršení chlapcova prospěchu v kombinaci s častým zapomínáním pomůcek,

neplněním si školních povinností a odmítáním spolupráce ve vyučování. Okruh jeho zájmů je spíše orientován individualisticky. Nejvíce se věnuje práci na počítači a četbě dobrodružných knih.

Hodnocení třídního učitele

U chlapce se projevují výchovné problémy jako zhoršená pozornost, nespolupráce, neplnění školních povinností, vyvolávání konfliktů mezi žáky. Dále snížený zájem o učení, pomalé osobní tempo a psychomotorický neklid. Velmi časté absence se odrážejí i na zhoršení školního prospěchu. Kontakt s matkou je vzhledem k její pracovní vytíženosti obtížný. Na třídní schůzky chodí nepravidelně. Otec se informuje pouze telefonicky a odmítá společnou konfrontaci s matkou.

Hodnocení asistenta pedagoga

R. je spíše samotář. Má potíže navázat a udržet si kamarádský vztah s ostatními. Sociální přizpůsobivost chlapce je na nižší úrovni. Objevují se u něj tendence kupovat si přízeň kamarádů různými dárky, vyvolává spory mezi spolužáky. Má časté výkyvy nálady a problém s ovládním emocí. Velmi dobře však reaguje na povzbuzení a pochvalu.

Charakteristika rodinného prostředí

Tato kazuistika popisuje neúplnou rodinu s násilnou historií ze strany otce vůči matce dětí. Na chlapcově chování se projevují konfliktní vztahy mezi rodiči. Otec si obě děti kupuje a podněcuje je proti matce. Ta je pracovně velmi vytížená a na výchovu nemá dostatek sil. Snaží se jim zavděčit stejným způsobem jako otec, čímž celou situaci ještě více komplikuje. Dá se říci, že mezi rodiči panuje boj o přízeň dětí bez ohledu na negativní dopad na jejich chování, což je viditelné zejména u chlapce, který evidentně přiklání na stranu otce.

Prognóza

Vzhledem ke stále se stupňující rivalitě mezi rodiči a jejich neochotou změnit své postoje, usmířit se a obnovit funkce rodiny je prognóza nejistá. Nedostatečná kontrola ze strany matky poukazuje na narušení ochranné funkce rodiny a v kombinaci s neplněním výchovné funkce ze strany obou rodičů lze předpokládat, že šance na zlepšení je minimální. V tomto případě by obnovení funkcí rodiny a usmíření mezi rodiči bylo ku prospěchu oběma dětem.

KATUISTIKA č. 5

Jméno: G.H.

Pohlaví: ženské

Rok narození: 1999

Rodinná anamnéza

Dívka pochází z neúplné rodiny. Matka odešla v osmnácti letech z domova, žila s partou, ve které se seznámila s otcem své dcery. Otec ještě před porodem rodinu opustil a nejeví o ni zájem. Po narození dcery se matka vrátila zpět k rodičům domů. Matka od počátku neplnila své rodičovské povinnosti. Péče se ujala babička. Matka svůj čas tráví v hostinských zařízeních a střídáním partnerů. Babička vzhledem k věku výchovu vnučky obtížně zvládá. Dívka je živelné povahy, odmlouvá, je drzá, lže a toulá se. Neplní si své školní povinnosti a musela opakovat čtvrtý ročník. Dědeček do výchovy vnučky nezasahuje. Její přítomnost a problémy spojené s její výchovou jej znervózňují a způsobují spory v soužití prarodičů.

Matka: narozena 1979, vzdělání SOU, nezaměstnaná

Otec: není uveden

Osobní anamnéza

Nechtěné těhotenství, matka nechodila na pravidelné prohlídky a během celého těhotenství byla nezdrženlivá. Holčička se narodila ve 26. týdnu s nízkou porodní váhou. V dětském věku prodělala běžné dětské nemoci. Nikdy nebyla hospitalizována. MŠ absolvovala nepravidelně. Ve 2. třídě ZŠ diagnostikován ADHD. Nyní je žákyní 5. třídy ZŠ v M.T. Od počátku má problémy ve třídě, nespolupracuje, odmlouvá, je drzá, vyrušuje, lže a neplní si své školní povinnosti. Zájmy: s nadšením se každý rok přihlásí do několika kroužků, ale postupně její elán opadá a nikde dlouho nevydrží.

Hodnocení třídního učitele

U dívky se už od začátku školní docházky objevují výchovné problémy, které většinou nabírají na intenzitě. I přes napomenutí třídního učitele a důtku se situace stále nelepší. Žákyně svým chováním podněcuje ostatní děti k nečinnosti a rozvrací kolektiv.

Její znalosti jsou podprůměrné a v poslední době zaznamenávám stále se zvyšující se absenci. Matka školu nekontaktuje a nikdy se nezúčastnila třídní schůzky. Tuto funkci za ni plní babička, která si uvědomuje, že na výchovné problémy své vnučky nestačí. Už byl kontaktován sociální kurátor pro mládež.

Charakteristika rodinného prostředí

Tato studie vypráví o neúplné a nefunkční rodině od samého počátku. Otec opustil rodinu ještě před narozením své dcery. Neprojevuje o ni ani o matku zájem, alimony neplatí a dceru nikdy neviděl. Matka neplní funkce rodiny a svým nezřízeným způsobem života dává dceři špatný příklad. Rodičovské funkce v tomto případě zastává babička, která výchovu nezvládá. Jako jediná o dívku projevuje zájem a snaží se jí nahradit oba rodiče, což je vzhledem k věku babičky a neustálým finančním těžkostem velmi obtížné.

Prognóza

Případová studie zachycuje historii rodiny, která selhává hned v několika funkcích. Vzhledem k absenci výchovy, emocionálnímu strádání dítěte a nezájmu rodičů lze usuzovat, že možnou příčinou poruchy chování jsou nedostatky v rodinné výchově a nenaplnění potřeby bezpečného domova. I přes snahu babičky se tyto funkce nedaří plnit a je velmi pravděpodobný zásah ze strany sociální péče.

5.3 Shrnutí výzkumného šetření

Jednotlivé kazuistiky jsou analýzou dětí s poruchou chování v souvislosti s narušeným rodinným prostředím. Každá rodina demonstruje konkrétní problém, se kterým se potýká (např. konflikty mezi rodiči, rozpad rodiny, nezaměstnanost, patologické jevy jako alkohol, násilí, zanedbání rodičovské péče, nejednotná výchova atd.). Tyto rizikové faktory výrazně limitují fungování rodiny a plnění jejich základních funkcí. Rodina se stává problémovou a ohrožuje tak zdravý osobnostní vývoj dítěte. Narušení fyzické, psychické a sociální složky se odráží v jeho chování. Sociální podmínky, ve kterých dítě prožívá své dětství, ovlivňují i jeho budoucí přístup nejen k sobě samému, ale i ke společnosti, která se nemalou měrou na výchově podílela. Z doložených kazuistik lze usoudit, že kvalitně fungující rodina ovlivňuje především sociální a emocionální oblast vývoje dítěte.

Jednotlivé studie dokládají specifičnost každé konkrétní rodiny a jejich problémů. Vzhledem k eskalaci dětí s poruchou chování s návazností na nefunkční rodinu by nás měly přimět ke kritickému zkoumání způsobů, jak pomoci rodinám obnovit narušené funkce, které se netýkají jen problémů finančních, ale hlavně problémů lidských. V zájmu zdravého osobnostního vývoje dítěte je nutný individuální přístup a nalezení adekvátního řešení za spoluúčasti odborných pracovníků z oblasti sociální pedagogiky, psychologie a sociální práce.

Z hodnocení třídního učitele a asistenta pedagoga vyplývá, jak náročné je dosahovat potřebného vzdělání a kvalitní edukační činnosti u dětí s poruchou chování. I přes snahy vedoucí ke zmírnění obtíží, jako jsou konfrontace s rodiči, výchovná opatření a školní komise, se náprava vzhledem k narušenému rodinnému prostředí u všech dětí nedá uspokojivě vyřešit.

6 ROZHOVOR

Rozhovor je metoda, která slouží k získání informací dotazováním osob. Tato metoda se nejčastěji používá k získání informací o osobě, kterou se snažíme lépe poznat. K základním formám rozhovorů řadíme rozhovor volný a řízený, zvaný též interview.⁷³

Řízený rozhovor

Oslovila jsem učitelky ZŠ, které zastávají funkci metodika prevence a výchovné poradkyně a požádala je, aby mi sdělily informace týkající se výskytu a řešení poruch chování na jejich škole. Odpovědi byly zaznamenávány písemnou formou a následně sjednoceny do textu.

Vycházela jsem z předem daných okruhů otázek:

- *S jakými poruchami chování se na vaší škole nejčastěji potýkáte během vyučování?*
- *Z jakých rodin tyto děti většinou pochází?*
- *Jakým způsobem řešíte tyto výchovné přestupky a do jaké míry narušují vaši vzdělávací a edukační činnost?*

V rámci zachování anonymity nejsou uvedena jména ani místo působení. Výpovědi byly zkráceny a zpracovány tak, aby v co nejvyšší míře odpovídaly na zkoumanou problematiku.

Žena, věk 39 let, třídní učitelka a metodik prevence na ZŠ, praxe 12 let.

Žena, věk 43 let, třídní učitelka a výchovná poradkyně na ZŠ, praxe 17 let.

Na naší škole se potýkáme s poruchami chování u žáků poměrně často. Vzhledem k odkladům a pozdějšímu nástupu děti do školy se už vyskytují i na prvním stupni. Nejčastěji řešený problém je u nás vysoká absence a neomluvené hodiny. Edukační proces nejvíce ohrožuje nevhodné chování žáků, jako je vyrušování, nekázeň, nerespektování autority učitele, neplnění si školních povinností, lhaní a náznaky šikany.

---

⁷³Vízdal. F. Techniky poznávání osobnosti, IMS Brno 2005

Obvykle řešíme kázeňské přestupky ve vyučování slovním napomenutím, udělováním trestných bodů a písemnými poznámkami. V poslední době se nám osvědčil i osobní pohovor s dětmi a jejich rodiči. Rodiče neradi slyší negativní zpětnou vazbu na své dítě. Mají často tendence zapojit obranné mechanismy nebo vytěsnit se ze situace, problém přehrát a vinu školy. Naopak pokud mají rodiče o dítě zájem, tak díky vzájemné spolupráci ve většině případů dochází ke zlepšení chování. Jsou však i případy, kdy osobní pohovor nestačí, a je nutné svolat školní výchovnou komisi za účasti zástupce ředitele ZŠ, výchovné poradkyně, metodika prevence, sociálního kurátora pro mládež, rodiče a žáka.

Průběh jednání školní výchovné komise

Rodičům jsou sděleny kázeňské přestupky jejich dítěte a oni i samotný žák se poté mohou k situaci vyjádřit. Dále se k věci vyjadřují ostatní zainteresovaní účastníci. Komise je ukončena zápisem, doporučením a dohodou na dalším postupu. Mnohdy dochází k vyjasnění situace a další nápravné kroky nejsou nutné.

Jako hlavní příčinu vzniku poruch chování vidí většina pedagogů v negativním nastavení společnosti, ve které nejsou učitelé uznáváni jako autorita, a také v nedostatku času rodičů trávit čas se svými dětmi a zabývat se jejich problémy. Jsou přesvědčeni, že existuje souvislost mezi nefunkční rodinou a negativními projevy chování u dětí. V těchto případech se jen stěží můžeme spolehnout na pomoc ze strany rodičů, kteří sami postrádají základní pravidla chování a nejsou schopni regulovat chod rodiny. Školní výchova nemůže suplovat rodinnou výchovu, ale snaží se dítěti pomoci s jeho problémy. Díky včasnému odhalení příčin vzniku lze řešit problémy s mnohem větším efektem. S nástupem puberty, kdy se výchovné problémy projevují v mnohem vyšší míře, je následné řešení daleko obtížnější. Bohužel existuje mnoho rodičů, kteří nechtějí se školou spolupracovat, a bez vzájemné spolupráce rodiny a školy náprava chování jejich dětí není možná.

6.1 Vyhodnocení výzkumu

Provedený výzkum byl zaměřený na poruchu chování u dětí na ZŠ. Informace nám byly poskytnuty z pohledu učitelek zastávajících funkce výchovné poradkyně a metodika prevence na ZŠ, které se s těmito problémy potýkají.

Z rozhovoru vyplynulo, že nejčastější poruchy chování ohrožující edukační proces a kvalitní průběh školní docházky jsou tyto:

- vysoká absence a záškoláctví,
- školní nekázeň,
- neplnění si povinností ve vyučování,
- zapomínání,
- vyrušování,
- náznaky šikany.

Poruchy chování mají většinou kořeny v nedostatečné nebo abstinující výchově v rodině, kde nejsou dětem vštěpovány základní morální hodnoty a postoje. Dětem chybí úcta k autoritám. Nejsou doma vedeny k prospěšné a tvořivé činnosti, což vede k zahálení či zakázaným aktivitám. Školní nekázeň se projevuje v roztěkanosti dítěte, jeho nechuti a neschopnosti se zklidnit a přijmout řád a autoritu pedagoga, což pramení z návyků přinesených z domova.

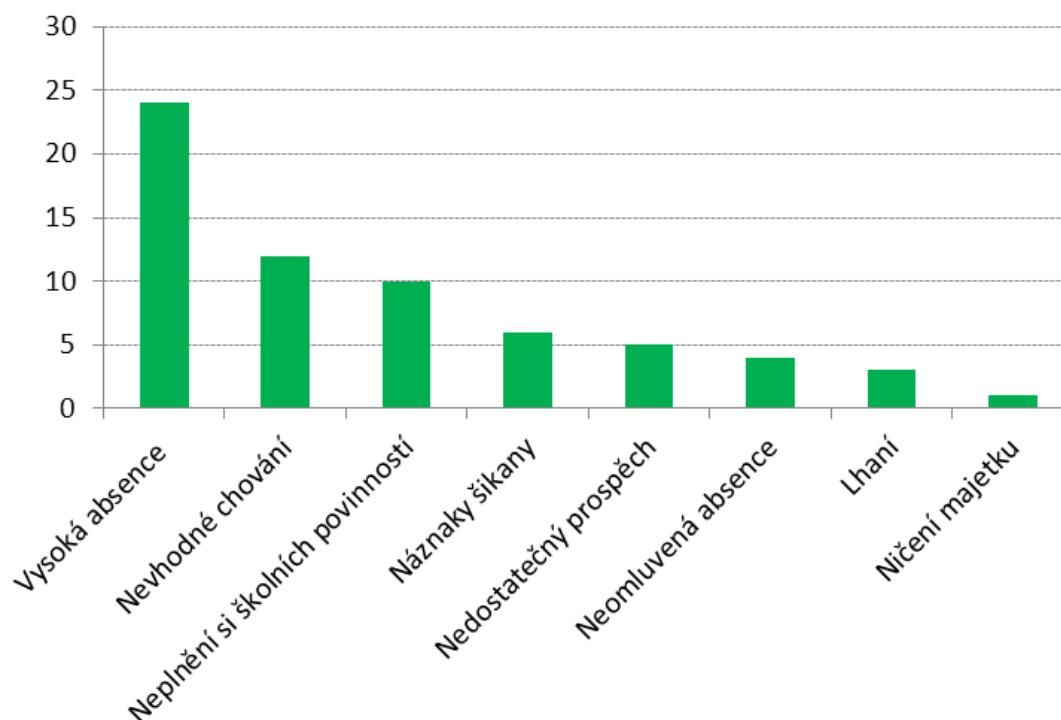
Problém rizika poruch chování se projevuje tím, že není dosaženo kvalitního edukačního procesu. Ten je často narušen akterý takového chování a obtěžuje nejen ostatní děti, ale i samotného vyučujícího při výchovně vzdělávacím procesu. Pedagog je nucen se několikrát vypořádat s těmito rušivými elementy, kdy dojde k přetržení kontinuity probírané látky, a poté se opět snaží navodit původní pracovní atmosféru, což je mnohdy velmi problematické. Dopady tohoto chování se negativně odráží i na ostatních dětech, které se pak hůře soustředí a odchází z výuky s pocitem ochuzení.

V letech 2010–2011 byl u žáků ZŠ v M.T. zjištěn výskyt těchto výchovných problémů:

Z celkového počtu 152 dětí na škole došlo:

- u 24 žáků k vysoké absenci,
- u 12 žáků k nevhodnému chování,
- u 10 žáků k neplnění školních povinností,

- u 6 žáků k náznakům šikany,
- u 5 žáků k nedostatečnému prospěchu,
- u 4 žáků k neomluvené absenci,
- u 3 žáků ke lhaní,
- u 1 žáka k ničení majetku.

Obrázek 1: Četnost výskytu výchovných problémů v letech 2010-2011 na ZŠ v Moravské Třebové

Z tabulky vyplývá, že nejčetnějším problémem je **vysoká absence** žáků. Příčina může spočívat v dysfunkci uvnitř rodiny, kde rodiče nemají zájem podporovat dítě ve školní docházce. Děti zanedbávají školní povinnosti, protože k nim nejsou rodiči řádně vedeny, a ti se pro ně tak stávají špatnými vzory. Vysoká absence – skryté záškoláctví je mnohdy kryto ze strany rodičů, není totiž ze zákona postižitelné. Rodiče se tak dostávají do rozporu s výchovnými snahami školy, která očekává podporu ze strany rodiny.

Může se však jednat o poruchu chování únikového typu, která je vyvolána přehnanou péčí a vysokými požadavky ze strany rodičů. Dítě na požadavky nestačí, je nejisté, nespokojené a nešťastné, což se může projevit vyhýbáním se škole. Tím zůstává pozadu, což může mít za následek i změny v jeho chování.

Druhý bod v tabulce poukazující na četnost **nevhodného chování** u dětí je odmlouvání, vulgární vyjadřování, vyrušování ve vyučování, špatná pracovní morálka, nerespektování autorit atd. Zde sledujeme přímou souvislost s rodinným prostředím, kde nejsou dostatečně stanoveny hranice a normy chování. Dítě nerespektuje vyučujícího a svým chováním narušuje celý vzdělávací a výchovný proces.

Výchovné problémy dětí spočívají i v **neplnění školních povinností**, kam patří zapomínání domácích úkolů, pomůcek a školních potřeb. Domácí příprava navazuje na vzdělávání a působení školy a vede děti k odpovědnosti, která je nezbytná pro jejich budoucí pracovní morálku. Příčinu spatřuji převážně v tom, že děti nejsou svými rodiči k odpovědnému přístupu dostatečně vedeny a motivovány.

Náznaky šikany u dětí je epidemie rozšířená do všech škol. Spouštěč šikany ze strany agresora může vycházet z chladného a odmítavého rodinného prostředí, kde rodiče používají násilí jako prostředek k řešení nejrůznějších problémů.

Nedostatečný prospěch nemusí mít vždy za vinu nižší inteligence dítěte, ale i rodinná výchova, v níž nejsou děti dostatečně motivovány k získání vzdělání.

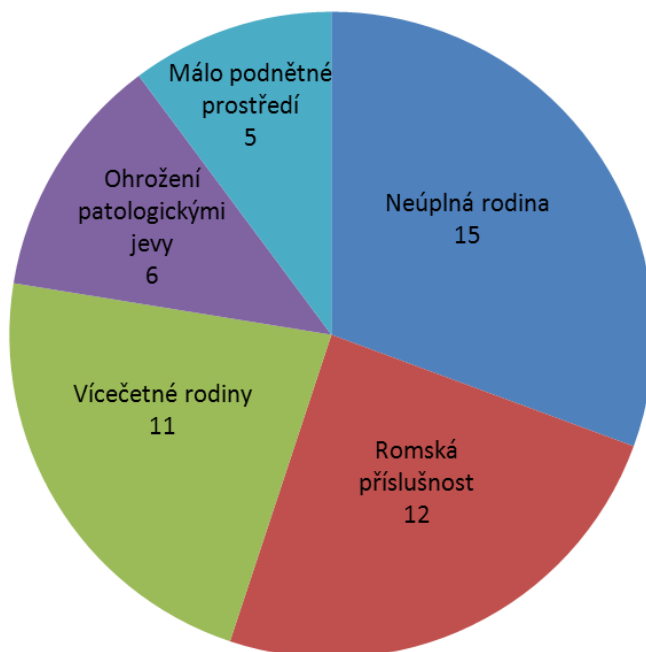
Neomluvená absence souvisí se záškoláctvím, které může vyústit v poruchy chování asociálního typu, jako je drobná kriminalita v době, kdy mělo být dítě ve škole, protože se nudí a je bez dozoru dospělých.

Lhaní patří také mezi nežádoucí chování dětí, vychází mnohdy z nedostatečné mravní výchovy a často bývá nápodobou rodičů.

Ničení majetku (vandalství) už patří mezi asociální projevy chování, jehož skrytým důvodem může být vybití nahromaděného napětí a agresivity dítěte. Je způsobeno nekonzistentní výchovou rodičů bez vytváření zábran k asociálnímu chování.

Z uvedených respondentů s výchovnými problémy

- 15 žáků pochází z neúplné rodiny,
- 12 žáků má romskou příslušnost,
- 11 žáků je z vícečetné rodiny,
- 5 žáků pochází z málo podnětného prostředí,
- 6 žáků žije v rodině ohrožené patologickými jevy.

Obrázek 2: Rodinné poměry dětí s výchovnými problémy.

Druhý graf znázorňuje, že první, a nesporně rozhodující příčinou poruch chování u dětí je, a zřejmě i zůstane, negativní vliv rodinného prostředí a neplnění rodičovských povinností. Nejčetnější skupinu tvoří neúplné rodiny, u nichž nejsou dostatečně zabezpečeny základní funkce. Většinu nedostatků v mravním a citovém profilu dítěte je nutné hledat v narušených vztazích mezi členy rodiny. To je častější u vícečetných rodin a u rodin s romskou příslušností. Poruchové chování u dětí v různé míře odráží rodinnou situaci a většinou je jejím důsledkem.

Narušené chování u dětí nemůžeme však zcela vyloučit ani v manželství, která jsou okolím posuzována jako spořádaná a harmonická.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce byla bližší charakteristika dětí s poruchou chování a ověření souvislostí s možnými činiteli, kteří se na vzniku poruch mohou podílet. Práci se prolíná jeden z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících vznik poruch chování, a tím je bezesporu rodina a plnění jejích základních funkcí ve vztahu k dětem. Rodina je přirozeným sociálním prostředím, které zásadním způsobem ovlivňuje individuální vývoj a formování dítěte.

Doložené literární práce poukazují na souvislosti poruch chování u dětí s různými kombinacemi zátěžových faktorů, jako jsou porodní komplikace, rozvod, nízký socioekonomický statut a dysfunkční rodina.

Zdravé rodinné fungování je významným zdrojem jistoty a bezpečí pro dítě a ovlivňuje jeho budoucí rodičovské chování. Vzhledem ke stoupajícímu počtu neúplných rodin a nárůstu dysfunkčních rodin, sledujeme přímou souvislost s přibývajícím procentem poruch ve vývoji dětské osobnosti. Není tu opomíjena ani stránka prevence a možnosti nápravy, aby nedocházelo k dalšímu rozvoji a zhoršování defektu.

V návaznosti na teoretickou část předkládáme pět vybraných kazuistik, které byly zpracovány pomocí spisové dokumentace a za přispění o vlastní poznatky, neboť s těmito dětmi pracuji. Jedná se o žáky na prvním stupni ZŠ, z nichž byli vytypováni čtyři chlapci a jedna dívka, u kterých se objevují opakované problémy s chováním v návaznosti na jejich rodinné prostředí. Případové studie demonstrují, s jakými problémy se mohou rodiny těchto dětí potýkat, a upozorňují na jejich odlišnosti od běžné výchovy. Poukazují na rizika spojená s narušením pozitivních funkcí rodiny ve vztahu k dětem a následný odraz v projevech chování. Provedenou analýzou spisové dokumentace žáků a charakteristikou jejich rodinného prostředí, **byla potvrzena hypotéza položená v úvodu šetření: *Dysfunkční rodina jako možná příčina vzniku negativního chování u dětí.*** Ve všech doložených případech se narušené rodinné prostředí odrazilo v chování dětí.

Následný rozhovor dokazuje, že škola nemůže suplovat rodinnou výchovu, ale je nástrojem, jak dítěti a rodičům pomoci při zvládnutí výchovných problémů. Pedagogové se zde vyjadřují k nejčastějším poruchám v chování žáků na ZŠ a ke způsobu jejich řešení. Zmiňují riziko spojené s narušením edukačního procesu aktéry poruchového chování z řad

žáků. Aktéři s poruchami chování způsobují těžkosti nejen pedagogům, ale ohrožují i výchovný a vzdělávací proces u ostatních žáků, kteří se hůře soustředí na učivo a získávají negativní postoj ke škole. **Tímto se potvrzuje druhá zkoumaná hypotéza: *Děti s poruchou chování narušují vzdělávací a edukační činnost pedagogů.***

Z výpovědí pedagogů vyplývá, že v případě včasného podchycení těžkostí, zájmu rodičů a jejich aktivní spolupráce se školou, dochází ve většině případů ke zlepšení či alespoň zmírnění výchovných problémů. Je třeba zdůraznit, že pokud včas neodhalíme zdroj vzniku poruch chování, může tento stav mít dopad na celý život jedince. Právě včasná analýza a zapojení odborné intervence může výrazně pomoci ve složitých sociálních a mezilidských vztazích. Současně může fungovat jako prevence s cílem zabránit dalšímu rozvíjení poruchového chování u dětí.

Tímto optimistickým závěrem se **potvrzuje i poslední hypotéza: *Včasnou diagnózou je možné výchovné potíže odstranit nebo je alespoň zmírnit.***

Avšak otvírají se před námi další otázky týkající se kvalitního výchovně-vzdělávacího procesu pedagogů v této oblasti, zvyšování jejich odbornosti a možnosti využití pomoci z řad sociálních pedagogů a psychologů na našich školách. Zde se často naráží na nedostatek financí.

Téma týkající se rodiny, jejich funkcí, problémů dysfunkčních rodin a jejich vlivu na výchovu dětí je velmi obsáhlá. Není možné v této práci vystihnout všechny možné činitele ovlivňující vznik poruch chování u dětí. Uvědomuji si, že se mi do práce nepodařilo zahrnout celou řadu podstatných souvislostí, ale budu ráda, pokud podpoří snahy všech těch bezejmenných nadšenců, kteří se podílejí na pomoci dětské populaci a vytváření zdravé a funkční rodiny.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Zákon č. 561/2004 Sb. „Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami.“
2. BAKOŠOVÁ, Z., Sociální pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Public promotion, 2008, 251s., ISBN80-969944-3
3. CZARPÓV, C., JEDLEWSKI, S., Pedagogika resocjalizacyjna. Warszawa, 1.vyd. SPN 1981. 534s., ISBN neuvedeno
4. ČÁP, J., Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV, 1996, 302s., ISBN 8085866153
5. DUŠEVNÍ PORUCHY A PORUCHY CHOVÁNÍ. Praha: Psychiatrické centrum, 1992, 282s., ISBN 80-85121-37-9
6. FONTANA, D., Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-063-4
7. GIDDENS, A., Sociologie. Praha: Argo, 2000, 596s., ISBN 80-7203-124-4
8. HARDY, M., MÚHLPACHR, P., DUDÁŠOVÁ, T., Sociální patologie rodiny. IMS Brno 20011, ISBN 9788087182178
9. HUČÍK, J., HUČÍKOVÁ, A., Kazuistika ve speciální pedagogice. Katolická univerzita v Ružomberku, 2008, 324s., ISBN 978-80-8084-365-6
10. JEŽEK, S., Vztahy s dospělými mimo rodinu. Brno: Barrister & Principal, 2006, 158s., ISBN 80-7364-034-1
11. KAST-ZAHN. A., Jak společně s dětmi zvládat výchovné krize. Computer Press, 2007, 160s., ISBN 80-251-1557-7
12. KIRBYOVÁ, A., Nešikovné dítě a další poruchy motoriky. Praha: Portál, 1999, 196s., ISBN 80-7178-424-9
13. KOUDELKOVÁ, A., Psychologické otázky delikvence. Praha: Viktoria Publishing,, 1995, 144s., ISBN 80-7178-022-6
14. KRAUS, B., Poláčková, V., Člověk – Prostředí – Výchova. Brno: Paido, 2001, 78s., ISBN 80-7315-004-2
15. KRAUS, B., Teorie výchovy. Brno. IMS 2006, 30s.
16. KREJČÍŘOVÁ, O., a kol. Kapitoly ze speciální pedagogiky. Praha: Esteria, 2002, 246s., ISBN 80-238-8729-7
17. KYRIACOU, Ch., Řešení výchovných problémů. Praha: Portál, 2005, 160s., ISBN 80-7178-945-3

18. LANGER, S., Diagnostikování problémových žáků. Hradec Králové. Kotva, 1998, 155s., ISBN 80-900254-9-8
19. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ D., Vývojová psychologie. Praha: Granada Publishing, 1998, 344s., ISBN80-7169-195
20. MARTÍNEK, Z., Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Granada, 2009, 152s., ISBN 978-80-247-2310-5
21. MATĚJČEK, Z., Po dobrém, nebo po zlém? Praha: Portál, 1994, 109s., ISBN 80-7178-486-9
22. MATĚJČEK, Z., Úloha a možnosti učitele v prevenci rizikového chování mladistvých. Praha, 2002
23. MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J., Psychická deprivace v dětství. Praha: Karolinum, 2011, 399s., ISBN 978-80-246-1983-5
24. MAZÁNKOVÁ, L., Typologie výchovných potíží. Brno: IMS 2007, 46s.
25. NAVRÁTIL, S., MATTIOLI, J., Problémové chování dětí a mládeže. Praha: Granada Publishing, 2011, 120s., ISBN 978-80-247-3672-3
26. PALOVČÍKOVÁ, G., Sociální psychologie II. IMS Brno 2009, 146s.
27. PELIKÁN, J., Hledání těžiště výchovy. Praha: Karolinum, 2007, 175s., ISBN 978-80-246-1265-2
28. PIPEKOVÁ, J., a kol.. Kapitoly ze speciální pedagogiky. Brno. Paido, 1998, 234s., ISBN 80-85931-65-1
29. PREKOPOVÁ, J., Malý tyran. Praha: Portál, 2009, 160s., ISBN 978-80-7367-589-9
30. PRŮCHOVÁ, B., NOVÁK, T., Jak přežít rozvodové peklo. Brno: Jota, 2004, 198s., ISBN 80-7217-294-8
31. RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ DOSPÍVAJÍCÍCH A JEHO PREVENCE. 5. Odborný seminář. Praha 2004, 180s., ISBN 80-902898-6-X
32. SEKOT, A., Sociologie v kostce. Brno: Paido, 2002, 140s.
33. SOVÁK, M., Nárys speciální pedagogiky. SPN 1980, 230s., ISBN 14-628-80
34. TRAIN, A., Nejčastější poruchy chování u dětí. Praha: Portál, 2001, 160s., ISBN 80-7178-503-2
35. TRAIN, A., Specifické poruchy chování a pozornosti. Praha: Portál, 1997, 167s., ISBN 80-7178-131-2
36. VÁGNEROVÁ, M., Základy psychologie. Praha: Karolinum, 2004, 256s., ISBN 80-246-8041-3

37. VÍZDAL, F., Základy psychologie. IMS Brno 2008, 186s.
38. WROCZYNSKY, R., Sociálna pedagogika. Bratislava: SPN 1968, 142s.
39. ZELINKOVÁ, O., Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program. Praha: Portál, 2001, 208s., ISBN 80-7178-544-X
40. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. č.j. 2129/2010
41. www.uniementoru.vychova.soucasnosti.cz(20.11.2012)
42. www.strankyprozeny.cz. (25.11.2012)
43. www.ostrovzl.cz. (24.11.2012)
44. www.zsamsbohdalice.cz. (15.12.2012)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

DŘŠ- Důtka ředitele školy

MŠMT - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

M.T. - Moravská Třebová

PPP - Pedagogicko – psychologická poradna

SVP- Středisko výchovné péče

ZŠ - Základní škola

SEZNAM OBRÁZKŮ

<i>Obrázek 1: Četnost výskytu výchovných problémů v letech 2010-2011 na ZŠ v Moravské Třebové .....</i>	<i>80</i>
<i>Obrázek 2: Rodinné poměry dětí s výchovnými problém. ....</i>	<i>82</i>

